

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra Politologie

Protestní hnutí v současném Španělsku

Bakalářská práce

Autor: Tereza Brožová
Studijní program: B6701 Politologie
Studijní obor: Politologie
Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: prof. PhDr. Maxmilián Štrmiska Ph.D.

Hradec Králové 2017

Zadání bakalářské práce

Autor:	Tereza Brožová
Studium:	F13478
Studijní program:	B6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie
Název bakalářské práce:	Protestní hnutí v současném Španělsku
Název bakalářské práce AJ:	Protest Movements in Contemporary Spain.

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem této práce je prostřednictvím analýzy ideově-programových dokumentů prokázat souvislosti mezi totožností vlivných protestních hnutí v současném Španělsku a tématy, která vzešla z finanční a ekonomické krize. Při posuzování faktorů a podmínek ovlivňujících ideově-programovou totožnost španělských protestních hnutí budou využity teorie zaměřené na vznik a vývoj sociálních hnutí a sociálních konfliktů. Práce se soustředí na období posledních deseti let, charakterizované hospodářskou recesí vyvolanou finanční a ekonomickou krizí v roce 2008.

Antenas, Josep Maria. 2015. Spain: the indignados rebellion of 2011 in perspective. *Labour History*, 56, 2: 136-160. Della Porta, Donatella a Diani, Mario. 2006. *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell publishing. Díez García, Rubén. 2014. Does the Spanish 15M Have an Ideology? *Issues of Method and Measurement*. *Athenea Digital*, 14, 3: 199-217. Flesher Fominaya, Cristina. 2015. Redefining the Crisis/Redefining Democracy: Mobilising for the Right to Housing in Spain's PAH Movement. *South European Society and Politics*, 20,4: 465-485. Ganuza, Ernesto a Marzolf, Hedwig. 2016. ¿Enemigos o colegas? El 15M y la hipótesis Podemos. *Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 33: 89-110. Giugni, Marco a Grasso, Maria T. 2015. Austerity and protest: popular contention in times of economic crisis. London a New York: Routledge. Johnston, Hank a Klandermans, Bert. 1995. *Social Movements and Culture: Social Movements, Protest and Contention*. Minesota: University of Minnesota Press. Morris, Aldon. 2000. Reflections on Social Movements Theory: Criticism and Proposals. *Contemporary sociology*, 29, 3: 445-454. Poma, Alice, Baudone, Marco, Gravante, Tommaso. 2015. Más allá de la indignación: una propuesta de análisis desde abajo del movimiento de los indignados, *Espiral*, 22, 63: 9-45. Travaglino, Giovanni A. 2014. Social sciences and social movements: the theoretical context. *Contemporary Social Science*, 9, 1: 1-14. Znebežánek, František. 1997. *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Garantující pracoviště:	Katedra politologie, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	prof. PhDr. Maxmilián Strmiska, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	17.9.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením prof. PhDr. Maxmiliána Strmisky Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 27. 6. 2017

Anotace

BROŽOVÁ, TEREZA. *Protestní hnutí v současném Španělsku*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2017. 61 str. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zabývá povahou souvislostí mezi ideově – programovou totožností vlivných protestních hnutí v současném Španělsku a tématy, jež vzešla z ekonomické krize. Pro stanovení ideově – programové totožnosti vybraných protestních hnutí je použit koncept utváření kolektivní identity a teorie rámování, zaměřená na povahu formování hnutí. Sekundárně, za účelem dokreslení zákonitostí sociální reality je využita teorie sociální konfliktů, především v podání předního sociologa Lewise Cosera (1956). Témata, která mají původ v ekonomické krizi jsou vymezena prostřednictvím ekonomických ukazatelů (HDP, nezaměstnanost, veřejný dluh) a průzkumů veřejného mínění prováděných odborným pracovištěm CIS v Barceloně. Prostřednictvím závěrečného porovnání analyzovaných témat a totožností posuzovaných hnutí stanovíme, zda došlo k ověření stanoveného výzkumného cíle.

Klíčová slova: ekonomická krize, kolektivní identita, sociální hnutí, teorie rámování.

Abstract

BROŽOVÁ, TEREZA. *Protest Movements in Contemporary Spain*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2017. 61 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis deals with the nature of the links between the ideological identity of the influential protest movements in contemporary Spain and the issues that emerged from the economic crisis. To define the ideological identity of selected protest movements, I used the concept of collective identity and framing theory, focusing on the nature of the formation of the movement. Secondly, the theory of social conflicts is used to illustrate the social reality rules, especially in the manner of Lewis Coser, renowned sociologist (1956). Topics that originated in the economic crisis are defined by economic indicators (GDP, unemployment, public debt) and polls conducted by the professional workplace CIS in Barcelona. Through the final comparison of the analysed topics and the identities of the assessed movements, I will determine, whether the research goal has been verified.

Key words: economic crisis, collective identity, social movements, framing theory.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce prof. PhDr. Maxmiliánu Strmiskovi Ph.D. za vstřícnost, projevenou ochotu a cenné rady, jež mi zcela jistě poslouží i do budoucna. Děkuji také mým nejbližším za podporu v průběhu tvorby bakalářské práce i po dobu celého vysokoškolského studia.

OBSAH

Seznam zkratk.....	8
ÚVOD	9
1. Totožnost protestních hnutí ve světle teorií.....	13
1.1 Počátky a vývoj teorie sociálních hnutí.....	13
1.2 Vymezení konceptu sociálních hnutí.....	15
1.3 Od konfliktu k sociálnímu hnutí	16
2. Současná španělská protestní hnutí.....	19
2.1 Kontext vývoje španělských protestních hnutí	19
2.2 Metoda výběru analyzovaných protestních hnutí	21
2.3 Hnutí Rozhořčených – 15M	22
2.3.1. Profil Hnutí Rozhořčených – kolektivní identita a rámování hnutí....	24
2.4 Hnutí Skutečnou Demokracii Ted'! – DRY!	28
2.5 Platforma Postižených Hypotékou - PAH	30
3. Světová hospodářská krize 21. století.....	32
3.1 Příčiny světové hospodářské krize	32
3.2 Vývoj ekonomické krize ve Španělsku.....	34
4. Souvislosti mezi totožností hnutí a tématy vzešlými z ekonomické krize ..	40
ZÁVĚR.....	43
PRAMENY A LITERATURA	46
Prameny	46
Internetové zdroje	46
Noviny a časopisy.....	49
Literatura.....	50
PŘÍLOHY.....	56

Seznam zkratek

12-M – Hnutí 12. března (Portugalsko)

15-M – Hnutí Rozhořčených (Španělsko)

CCOO – Dělnické Komise

CIS – Institut Sociologických Průzkumů

DRY! – Skutečnou Demokracii Teď!

EUROSTAT – Evropský Statistický Úřad

HDP – Hrubý Domácí Produkt

HNP – Hrubý Národní Produkt

ILP – Lidová Zákonodárná Iniciativa

INE – Národní Statistický Úřad

NIMBY – Ne Na Mém Dvorku

OECD – Organizace pro Hospodářskou Spolupráci

PAH – Platforma Postižených Hypotékou

PIIGS – Portugalsko, Irsko, Itálie, Řecko, Španělsko

USA – Spojené Státy Americké

ÚVOD

Španělská monarchie je považována za konsolidovanou demokracii západního typu (Reniu Vilamala 2012). Politický a stranický systém se vyznačuje svojí stabilitou, ústava má rigidní charakter a pouze dvakrát byla pozměněna¹ (Říchová et al. 2009: 224). A přeci zde dochází k nepokojům, přesněji řečeno, ve většině případů k pokojným protestům, které aktéři racionálně vedou nenásilnou cestou, aby předešli incidentům s pořádkovými složkami (Díez et al. 2012b: 122). Konflikty považujeme za přirozenou součást společnosti, avšak většinou jsou vnímány jako negativní prostředek dosažení cílů či prosazení myšlenek jedné ze stran sváru. Proti této negativní konotaci konfliktu se vymezil významný sociolog Lewis Coser, jenž chápe konflikt i jako prostředek pokroku a dosažení porozumění. (Coser 1956: 12).

Zformování sociálního hnutí či organizace, vymezujících se vůči některému společenskému problému, má svůj původ v konfliktním vztahu, který mnohdy vyústí v mobilizaci občanské společnosti. Společenskovědní badatelé reflektovali tendence současných sociálních hnutí a protestů v teoriích vysvětlujících jejich vznik v kapitalistických společnostech (Žižek 2012: 77). Přičemž se domníváme, že právě hospodářská krize ve vyspělé kapitalistické společnosti může napomoci vzniku hnutí zabývajících se tématy, která stála mimo pozornost společnosti.

Hospodářská krize², která vypukla v roce 2008, zasáhla především finanční sektor mnoha států. Za nejvíce zasažené jsou považovány evropské státy souhrnně označované anglickou zkratkou „PIIGS“ - Portugalsko, Irsko, Itálie, Řecko a Španělsko (Guigni et al. 2016: 1; Burton 2016: 136). Vládní opatření se stát od státu liší, avšak spojující analogií je téma vládních

¹ První změna proběhla v roce 1992, spočívala v přidání výrazu „a pasivní“ do paragrafu 13.2, týkajícího se volebního práva cizinců v komunálních volbách, aby konstituční řád odpovídal nastavením Maastrichtské smlouvy, která vešla v platnost roku 1993. Dostupné na: http://www.congreso.es/public_oficiales/L4/CONG/BOCG/B/B_147-05.PDF

Druhá změna se týkala článku 135, který byl kompletně modifikován, změna vstoupila v platnost 27. září 2011. Dostupné na: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2011-15210

² Manuel Tovar, profesor ekonomie (Universita v Murcia, Španělsko) považuje krizi nejen za ekonomickou, ale především za systémovou (Hernández Tovar 2011).

škrtů a omezení. Ve Španělsku se škrtů ve státním rozpočtu týkaly především sociální sféry, což značně ovlivnilo finanční a životní situaci, již v mnoha aspektech života, znevýhodněných občanů (Confederación Sindical de CCOO 2016: 6). Avšak zásadní faktory, které měly přímý vliv na katastrofální propad hospodářství a snížení kvality životního stylu celkově, byly tzv. „bubliny nemovitostí a bankovníctví“³.

Reakce na tuto krizi a odmítavý postoj k úsporným opatřením vyústili ve vlnu protestů a mobilizací části španělské občanské společnosti. Pravděpodobně nejsymboličtější a médií nejvíce sledované protesty ve Španělsku jsou ty, označované jako „Hnutí Rozhořčených“⁴. Sociální hnutí, které vzniklo v polovině května roku 2011, v roli takzvaného *iniciátora* (McAdam et al. 2004: 279) započalo cyklus protestů a pomocí *spill-over efektu* došlo k rozšíření protestů a manifestací po celém území Španělska (Flesher Fominaya 2013: 17). Obdobná hnutí, vymezující se především proti vládním úsporným opatřením, vznikla i v New Yorku pod názvem „Occupy Wall Street“, v Řecku, v Portugalsku, či v Izraeli. (Kornelis 2014: 86; Monterde et al. 2015: 934).

Španělské Hnutí Rozhořčených nejen inspirovalo skupiny obyvatel v dalších zemích, ale i některé své ideje a způsoby mobilizace čerpalo z událostí předcházejícím 15. květnu 2011. Způsob organizace protestů prostřednictvím sociálních a mobilních sítí byl využit na příklad při protivládních protestech v Egyptě, v Tunisku a dalších zemích, kde proběhlo tzv. Arabské jaro či v Portugalsku. Nebo první portugalskou demonstraci svolanou za účelem kritiky vládních úsporných opatření, jež se uskutečnila na začátku března roku 2011, spojuje s Hnutím Rozhořčených, právě její tematické zaměření.

3 Ve španělštině byly tyto jevy pojmenovány jako *burbuja inmobiliaria* a *burbuja bancaria*.

4 Ve španělštině se hnutí označuje jako *Movimiento de los Indignados* či *15-M*. Zkratka *15-M* se odvíjí ode dne a měsíce, ve kterém se protesty poprvé uskutečnily, tj. 15. května 2011 (ve španělštině 15 de mayo). Kostis Kornetis uvádí, že označení hnutí *Indignados* začala používat média, jež jej převzala z manifestu francouzského myslitele Stéphane Hessela – *Indignez Vous*. (Kornetis 2014: 86).

Protesty španělského Hnutí Rozhořčených začaly v době, kdy se ekonomika nacházela v té nejtěžší fázi, v době největšího útlumu a propadu⁵. Vypuknutí protestů reflektuje frustraci a pobouření statisíců lidí, které plynou především z nedostatku důvěry ve vládní opatření, kritiky rozsáhlé sítě korupce mezi představiteli politické a ekonomické sféry či rigidnost politického systému. Nutno podotknout, že práce se nezaměřuje pouze na Hnutí Rozhořčených, nýbrž i na další významná španělská hnutí, která vznikla po vypuknutí ekonomické krize. Zkoumaná hnutí byla vybrána pomocí série kritérií, jež byla stanovena s ohledem na rozsah a hlavní cíl předkládané práce. Pomyslný trojúhelník nám tedy doplní další dvě významná protestní hnutí, tj. *Platforma Postižených Hypotékou* (PAH)⁶ zabývající se ochranou dlužníků před věřiteli, především bankovními institucemi, a *Skutečnou Demokracii Ted!* (DRY!)⁷, hnutí, jež se největším dílem podílelo na vzniku Hnutí Rozhořčených a organizaci prvních demonstrací.

Bodem spojujícím analyzovaná hnutí je ekonomická krize, která měla zásadní vliv na proběhlé události. Cílem prezentované práce je ověřit úlohu ekonomické krize v artikulaci požadavků zkoumaných hnutí. Výzkumný záměr vychází z premisy považující ekonomickou krizi za hybatele či detonátor, který nikoli způsobil, ale otevřel cestu občanské participaci a artikulaci požadavků (Chaves Giraldo 2012: 142). Na základě tohoto předpokladu se pokusíme prokázat souvislosti mezi totožností vlivných protestních hnutí a tématy, která vzešla z ekonomické krize. Metodou kvalitativního výzkumu ideově – programových dokumentů, jedná se zejména o vydané manifesty, prohlášení, memorias⁸, petice či občanské žádosti, budou stanovena zásadní témata, která byla předmětem protestů daných hnutí. Témata, která vzešla z ekonomické krize stanovíme za pomoci rozboru ekonomických ukazatelů a průzkumů veřejného mínění.

⁵ Míra nezaměstnanosti v roce 2011 dosahovala průměrné roční hodnoty 21,39%, růst HDP v téže roce dosáhl hodnoty -1%. Viz. příloha č. 2: Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2006 - 2016 (str. 58) a příloha č. 4: Vývoj Hrubého domácího produktu (HDP) ve Španělsku v letech 2005 – 2016 (str. 59).

⁶ Ve španělském jazyce se hnutí nazývá *Plataforma de Afectados por la Hipoteca*.

⁷ Zkratka *DRY!* se odvíjí od trojslovného názvu *¡Democracia Real Ya!*.

⁸ Vhodný ekvivalent v českém jazyce chybí, doslovný překlad - memoáry, je pro správné pochopení významu slova nevhodný, a tudíž pro potřeby předkládaného textu bude slovo *memorias*, použito ve volném překladu tj. *zápisy dění*.

Události, mající svůj původ v roce 2008, nepochybně změnilly politické a sociální smýšlení španělské společnosti, která je považovaná za rozvinutou Západoevropskou kulturu. A právě zde, pozorujeme zvyšující potřebu občanů participovat či vyjadřovat se k veřejným záležitostem a být tak součástí kolektivního procesu rozhodování. Ovlivnily květnové události roku 2011 veřejné mínění a měly vliv na zvýšení zájmu občanů jednat kolektivně? V předkládané práci se budeme snažit interpretovat případný myšlenkový obrat a reflektovat dané změny na základě komparace témat, která vzešla z ekonomické krize či zda došlo k jejich nadnesení, právě v době hospodářského úpadku země.

Text je členěn na čtyři kapitoly, přičemž první tři obsahují několik podkapitol. V první kapitole se zaměříme na ustanovení vhodného teoretického rámce, který tvoří stěžejní pilíř této práce a poskytuje základ její empirické části. Druhá kapitola čtenáře blíže seznámí s vybranými protestními hnutími, s ustanovenými kritérii výběru a charakteristickými rysy těchto hnutí. Za pomoci teorií, rozebíraných v první kapitole, budou vymezena témata, která charakterizují ideově - programovou totožnost posuzovaných protestních hnutí.

Třetí kapitola je věnována průběhu ekonomické krize ve Španělsku, jejím příčinám a důsledkům. Domníváme se, že správné pochopení událostí, nám napomůže hlouběji proniknout do problematiky této země. Avšak především zde budou charakterizovány hlavní problémy a témata, která se během krize zformulovala či z ní přirozeně vyplynula. Ve čtvrté kapitole analyticky porovnáme hlavní problémy a témata, která vzešla z ekonomické krize s tématy vystihující ideově – programovou totožnost daných hnutí, za účelem ověření stanovené výzkumné otázky. V závěru shrneme získané poznatky a zhodnotíme zda výsledky analytické části naplnily stanovený cíl práce.

1. Totožnost protestních hnutí ve světle teorií

1.1 Počátky a vývoj teorie sociálních hnutí

Studium sociálních hnutí, jako samostatné společenskovední disciplíny, prošlo velmi dynamickým vývojem. Od prvotní simplifikace problematiky davového chování, v podobě iracionálních skupin plně podřízených jedinců, zařazující sociální hnutí či organizace do společné skupiny s gangy či davovým výtržným jednáním (Weber et al. 2013: 490), po zařazení sociálních hnutí mezi svébytné společenské fenomény. Vznik masové společnosti otevřel prostor pro výzkum nového společenského fenoménu, jenž zaujmul mnoho myslitelů a badatelů zabývajících se společenskovední problematikou⁹.

S pojetím konceptu se setkáváme již od francouzské revoluce, avšak až od poloviny 19. století, vlivem jednoho z nejznámějších děl Karla Marxe¹⁰, nabyl významu spojovaného s dělnickým hnutím a pracovní třídou (Turner 2006: 600). První koncepty vznikaly v turbulentní době průmyslové revoluce, která přinesla pokrok i změny v hierarchii společnosti. Rodící se masová společnost zahrnovala bohatnoucí střední třídu a početnou část dělníků, jejichž postupně zvyšující se nespokojenost s pracovními a platovými podmínkami, vyprodukovala nový společenský jev – masové protesty, manifestace a stávky. V době, kdy odborová hnutí a svazy byly ještě v plenkách, byl charakter těchto hnutí spíše násilný, jak ze strany protestujících, tak ze strany autorit. Vnímanou iracionální povahu hnutí zachycuje teorie masové společnosti, která je chápe jako masy ovládané emocemi (Guigni 2016: 6; Johnston 2014: 28; Le Bon 2006).

Klasické teoretické proudy, marxismus a strukturální funkcionalismus začaly od 60. let ztrácet schopnost uspokojivě vysvětlit

⁹ Karl Marx – Kapitál 1885 (Marx 1992), John Stuart Mill – Utilitarianismus 1863 (Mill 2008), Emile Durkheim - Společenská dělba práce 1893 (Durkheim 1997), Gustave Le Bon – Psychologie davu 1895 (Le Bon 2006), Max Weber - Teorie Sociální a Hospodářské Organizace 1947 (Weber 1997). Srov. Weber et al. 2013.

¹⁰ Komunistický manifest vydaný roku 1848 (Marx: 2001).

povahu nových společenských hnutí, která se vyznačovala svým odklonem od materialistických požadavků (Rueda 2003: 10–11; Weber et al. 2013: 492). Postindustriální éra přinesla tzv. postmaterialistická témata, která zahrnují například enviromentalismus, feminismus, pacifismus, regionalismus, či multikulturalismus a práva menšin (Heywood 2008: 245-346; Hloušek et al. 2010: 83, Znebežánek 1997: 103). Vyznačují se především svým bojem proti orientaci na bohatství a materiální blahobyť, a kladením důrazu na význam kultury, identity a kvality života.

Významný společenský obrat přinesl i rozkol v přístupu studia sociálních hnutí. Rueda uvádí čtyři takové proudy, jimž se dostalo zásadnější akademické pozornosti, interakcionismus či konstruktivismus, mobilizační teorie, struktura politického procesu a nová sociální hnutí (Rueda 2003: 11). Vznikly koncepty a teorie umožňující objasnit příčiny mobilizace, podmínky vzniku, sociální základ, organizační formy, způsob rámování a povahu kolektivní identity, hodnotovou orientaci aktérů a organizací označovaných jako sociální hnutí (Guigni et al. 2016: 7)¹¹. Do výzkumu sociálních hnutí významně přispěl Charless Tilly s konceptualizací sociálních hnutí zapojených do protestů a protesty podněcující skupiny, které lze mapovat a kodifikovat (Tilly 1978: 21).

Zmiňovaný rozkol zapříčinil geograficky odlišný vývoj přístupů ke studiu sociálních hnutí, dělí se na evropský a americký, které mají na podobu generovaných pojmů a teorií zásadní vliv (Weber et al. 2013: 493). Flesher Fominaya považuje evropské teorie sociálních hnutí za intelektuálně přínosné a kvalitní, avšak rozdíl vidí právě ve vytvoření, v evropském případě spíše nevytvoření, samostatné subdisciplíny v americkém prostředí. Slabinou, která svým způsobem brání plné konsolidaci evropského přístupu, je využívání amerických kategorií analýzy (Flesher Fominaya et al. 2013: 23 - 26). Odlišnost přístupů studia sociálních hnutí přisuzuje Rueda odlišné sociopolitické situaci, přičemž na evropském kontinentě se nová hnutí etablovala se silným ideologickým podtextem (Rueda 2003: 11).

¹¹ Srov. Della Porta et al. 2006; Goodwin et al. 2015; Guigni et al. 2013; Johnston 2014; McAdam et al. 2004; Morris et al. 1987; Rueda 2003; Travaglino 2014; Ullán et al. 2016; Weber et al. 2013.

V současnosti převládají teorie vypracované především v 60. a 70. letech, souhrnně označované jako „teorie nových sociálních hnutí“ (Johnston 2014: 85; Znebežánek 1997: 103 – 106). Avšak setkáváme se i s kritickými hlasy týkající se požadavku revize využívaných teorií. Sociální vědkyně Flesher Fominaya se staví kriticky k většině prací popisujících vývoj studia sociálních hnutí, označující je za nedostatečně inovativní a kladoucí malý důraz na redefinici, již existujících teorií a tvrzení (Flesher Fominaya et al. 2013: 7). Návrh přezkoumání plyne i z tendence reorientace některých současných sociálních hnutí zpět na materialistické hodnoty (Moghadam 2009: 17; Žižek 2012: 77). Požadavky těchto hnutí reflektují nerovnost příležitostí, úpadek sociálního státu či dopady úsporných řešení na společnost, příkladem mohou být hnutí 12M v Portugalsku, Hnutí Rozhořčených ve Španělsku či hnutí Occupy Wall Street v New Yorku (Guigni et al. 2016: 4).

1.2 Vymezení konceptu sociálních hnutí

Ve shodě s některými významnými autory, zabývajícími se výzkumem sociálních hnutí, považujeme za nezbytné nejprve si definovat pojmy, se kterými pracujeme (Johnston 2014: 24; Touraine 1985: 750 – 751). Avšak definic usilujících o vystižení podstaty sociálních hnutí existuje nepřehledné množství, a nepanuje tak obecná shoda o univerzální definici přesně vystihující podstatu všech sociálních hnutí. Morris a kol. shodně potvrzují, že vytvoření univerzální definice sociálních hnutí znemožňuje existence široké škály jejich typů, z čehož se stává prakticky nadlidský úkol vymezit sociální hnutí pomocí jedné zobecňující definice (Morris et al 1987: 2).

Cambridžský výkladový slovník definuje sociální hnutí jako „*relativně spontánní formu kolektivní politické akce, která rozbíjí každodenní rutinu a vyzívá zavedené politické normy*“ (Turner 2006: 600). Podobnou formulaci uvádí Goodwin a kol. považující sociální hnutí „*za vědomé, koordinované a vytrvalé snahy obyčejných lidí změnit určitý aspekt jejich společenství za použití mimo institucionálních metod*“ (Goodwin et al. 2015: 3). Většina definic spojuje shoda ohledně základních pojmů, kterými

se sociálního hnutí vyznačují, jsou jimi kolektivní identita, snaha o změnu společenského uspořádání a subjektivní vnímání reality. Sociální hnutí jsou vnímána jako motor změn, formující se v určitém společenském kontextu a prostředí - změny v politickém, sociálním, kulturním i ekonomickém sektoru dané společnosti (Rueda 2003: 7).

Sociální hnutí lze charakterizovat jako typ neformální kolektivní akce, který se svojí ne hierarchickou strukturou liší od formální organizace (Weber et al. 2013: 500). Obdobně jako jiná společenská uskupení, formální či neformální, jsou tvořena jednotlivci či skupinami, jež se formují a rozvíjejí v určitém sociálním kontextu (Rueda 2003: 9). Účelem sociálního hnutí je artikulovat své požadavky veřejně a zapříčinit tím změnu, která povede k uspokojení požadavků účastníků uskupení.

1.3 Od konfliktu k sociálnímu hnutí

Konflikty lišící se svojí podobou¹², lze charakterizovat jako střet dvou a více protichůdných tendencí či názorů. Termínem se zabývali mnozí výzkumníci, známé je pojetí dějin Karla Marxe, jenž věřil, že „*mezi třídami existují vztahy nesmiřitelného antagonismu*“ (Heywood 2008: 139), tudíž zde dochází k permanentnímu boji, a jediným možným rozřešením je revoluce, která povede ke konečnému nastolení komunistické společnosti.

Odlišnou perspektivu vnímání konfliktu představil Lewis Coser¹³, dle něž nemusí nutně mít negativní konotaci, a naopak může vést ke stabilitě a jednotnější společnosti. Konflikt v jeho pojetí je jev žádoucí a ve společnosti přirozeně se vyskytující, udržující její stabilitu (Coser 1956: 34). Otevřené¹⁴ společnosti jsou schopny tyto konflikty absorbovat a nedochází z důvodu konfliktů k narušení struktury celkového společenského nastavení. Konflikt je považován za základní prvek každého protestního hnutí, tedy názorový střet, avšak který sám o sobě nevede k vytvoření hnutí.

¹² V literatuře nejčastěji popisované typy konfliktů jsou mocenský, sociální, ozbrojený či třídní.

¹³ Dílo *Functions of Social Conflict* bylo vydáno již v roce 1956, avšak dostalo se mu velkého akademického uznání, a až do současnosti je považováno za vlivné dílo z oblasti studia sociálních konfliktů (Šubrt 2013).

¹⁴ Ve smyslu nastavení politického systému – moderní liberální demokracie.

Zastánci teorie mobilizace zdrojů¹⁵ poukazují na nutnost zabývat se podmínkami, které vedou k transformaci názorového střetnutí v mobilizaci (Rueda 2003:15). V rámci teorie mobilizačních struktur, Aldon Morris formální či neformální struktury chápe jako kolektivního hybatele (*collective vehicle*), jehož prostřednictvím dochází k mobilizaci a kolektivní angažovanosti. Přičemž k mobilizaci dochází prostřednictvím informačních sítí, institucionální struktury či formálních organizací (Morris 2000: 446). Anthony Oberschall pojednávající o politické příležitosti vymezil čtyři dimenze analýzy sociálních hnutí, které považuje za „nezbytné, nikoliv však za dostačující předpoklady vzniku a růstu sociálních hnutí“ (McAdam et al. 2004: 94). Zaměříme se na první dvě Oberschallovy dimenze: „1) nespokojenost a rozhořčení, a 2) myšlenky a domněnky o právu a bezpráví, špatné a dobré, a komplexnější ideologie s jejichž pomocí jsou nespokojenost a problémy formovány, a instituce a vůdčí představitelé hodnoceni a kritizováni“ (McAdam et al. 2004: 94).

Tyto dvě dimenze pomáhají pochopit určitý rámec (*frame*) daného hnutí. Teorie rámování propojuje institucionální kontext vzniku hnutí s mobilizačními strukturami. Zastánci této teorie se snaží vysvětlit dynamiku vzniku a vývoje hnutí, tím že se soustředí na jeho spojující mezičlánek. Argumentují, že důvody, které přimějí jednotlivce jednat kolektivně mají spojitost se sdílením hodnot a tím dochází ke zprostředkování mezi příležitostí, organizací¹⁶ a akcí (Morris 2000: 446). Dle Morrisa „se aktéři potřebují cítit ukřivdění v některé z oblastí svého života, aby jednali kolektivně, za účelem nápravy problému.“ (Morris 2000: 447).

Avšak pocit křivdy, stejně jako konflikt přímo nevedou ke zformování hnutí. Je zapotřebí motivační prvek, který vede aktéry k přesvědčení, že kolektivní jednání může napravit způsobované křivdy a nespravedlnost (Ullán 2016: 31). Dvojice výzkumníků Snow a Benford teoreticky podložili tyto probíhající procesy a rozdělili je do tří skupin, či na sebe navazujících fází vzniku sociálních hnutí (Snow et al. 1997: 199).

¹⁵ V rámci literatury se setkáme i s označením „teorie mobilizačních struktur“ (Morris 2000: 446).

¹⁶ Ve smyslu plánování.

Výše zmiňovaný pocit křivdy a konflikt spadají do fáze identifikace problému, jenž Snow a Benford nazývají *diagnostickým rámcem*¹⁷. Daný rámeček se formuje na úplném začátku, dochází k unifikaci myšlenek a názorů zainteresovaných pozorovatelů.

Poté, kdy si rozhořčení jedinci jasně definovali jádro konfliktu, nastává moment přeformování individuálního stavu pobouření do kolektivní identity, tedy kolektivního pocitu sounáležitosti či vztahu, který protestující spojuje. Tato neviditelná síla podporuje vzájemnou solidaritu a vytváří daný rámeček hnutí či protestů, definující jejich činnost. Vzniká sdílenými, vykonstruovanými představami účastníků hnutí o dané realitě, a rozhořčenost získává formu, čili rámeček. Dle Travaglino proces rámování hnutí zahrnuje „*soubor přesvědčení, perspektiv a myšlenkových struktur, které vedou jednotlivce k určitému vnímání a akci*“ (Travaglino 2014: 7).

Dokáží-li jedinci identifikovat dané problémy, nastává fáze utváření taktiky či návrhů řešení problémové situace, tzv. *prognostického rámečku*¹⁸. Jinými slovy se v této fázi stanoví strategie a cíle, jichž hnutí předpokládá dosáhnout. Avšak, aby došlo k artikulaci požadavků a hnutí se pokusilo dosáhnout svých cílů je zapotřebí třetí, poslední fáze procesu rámování, tzv. *motivační*¹⁹. Moment ztotožnění se, ve kterém se z individuálního stává kolektivní a povzbuzuje jedince k přímé participaci. Subjektivní pohled na realitu, kdy identifikovaný problém, stanovená strategie a cíle motivují jedince či skupiny k aktivismu. Předpokladem pro úspěšnou mobilizaci je maximální možné rozvinutí těchto třech fází rámování (Snow et al. 1997: 202).

Rámování hnutí je procesem subjektivním, a zároveň zásadním momentem pro vytvoření dané kolektivní identity (Rueda 2003: 13; Travaglino 2014: 6). Rámeček každého hnutí je vytvářen dle ideologické orientace, kulturních či náboženských hodnot, vlastních zkušeností a prožitků, proto se setkáme i s označením „*teorie kulturního rámování*“ (Morris et al. 2000: 446). Z perspektivy teorie rámování nejsou hnutí odrazem reality, nýbrž její subjektivní interpretací. Teorie se zabývá

¹⁷ Snow et al. 1997: 199 – 204.

¹⁸ Snow et al. 1997: 199 – 204.

¹⁹ Tamtéž.

subjektivní složkou sociálních hnutí, jak vnímají sama sebe a odhaluje tendence plynoucí z chování účastníků hnutí.

2. Současná španělská protestní hnutí

2.1 Kontext vývoje španělských protestních hnutí

Směřování španělské society bylo až do poloviny 70. let přímo ovlivňováno autoritářským režimem generála Franca. Demokratizace vnesla do společnosti možnost se svobodně vyjadřovat o společenských tématech a problémech. Angažovanost občanů a zájem participovat na rozhodování veřejných záležitostí se ve Španělsku vyvíjeli velmi zpozdolna (Poma et al. 2015:14-15). I v dnešní době je přístup občanů k veřejným záležitostem spíše rezervovaný a často se setkáváme s nedůvěrou v instituce, veřejné činitele a ekonomické subjekty, především banky. Kolektiv autorů Poma et al. poukazuje na nedostatečně rozvinutý dialog mezi občany a institucemi, plynoucí především z nezájmu vedoucích představitelů systému o jeho prohloubení a naopak se zasloužili o vývoj systému založeném na klientelistických vazbách a koncentraci moci politické, ekonomické a soudní (Poma et al. 2015: 14).

Od přechodu k demokracii²⁰ zaznamenáváme pouze jednu větší generální stávkou 27. ledna roku 1994, jinak se 90. léta vyznačují nízkým stupněm protestní aktivity a jsou považována za klidnější období. V letech 2000 – 2004 Španělsko zažilo cyklus intenzivnějších protestů založených na kritice vlády premiéra Aznara a antiglobalismu, jenž kulminovali v roce 2004, spontánními protesty 13. března 2004 (1 den před parlamentními volbami). Mobilizace protestujících byla nevídaně rychlá, přispěli k tomu především mobilní telefony a internet, jejichž prostřednictvím se lidé v rámci pouhých několika hodin kontaktovali a vyšli do ulic. Důvodem intenzivní a spontánní reakce občanů, byla nedůvěra k prohlášením

²⁰ Ve španělském prostředí je obecně přechod k demokracii označován jako „demokratická tranzice“.

vydaných vládou, ohledně viníků teroristických útoků²¹ spáchaných o dva dny dříve (Antentas 2015: 140).

Období mezi lety 2004 až 2008 se vyznačuje mírným úpadkem protestní aktivity, jelikož příznivá hospodářská situace měla značný vliv i na společnost. Dokud ekonomika rostla a nezaměstnanost se snižovala, konfliktních témat bylo menší množství. Situace se mění s nástupem ekonomické krize, která silně zasáhla především finanční a podnikatelský sektor společnosti, a následně i citlivou sociální oblast. Přímou úměrou s nespokojeností občanů stoupal i počet konfliktních témat.

V „nových“ společenských konfliktech se začala angažovat i občanská hnutí a organizace, které se snažili poukazovat na možná řešení různých situací či se ohrazovali vůči krokům a opatřením. Kromě již existujících, v některých případech i zavedených, sociálních hnutí a organizací, přirozeně vznikala i nová, s rámci témat blížká ekonomické krizi a společenskými změnami s ní spojenými. Z výzkumnického pohledu vznikl i prostor pro položení si mnoha otázek, v našem případě, zda témata vyplývající z ekonomické krize mohou souviset s myšlenkami a identitou významných sociálních hnutí v kauzálním smyslu.

Španělská média často a aktivně přenáší dění z veřejných prostranství, zachycující davy protestujících občanů, projevujících své názory, jeví se snadným konstatovat, že Španělé stráví většinu svého volného času manifestováním a zapojováním se do veřejných záležitostí²². Avšak zaměříme-li se blíže, především na charakter daných manifestací a protestů, zjistíme, že se převážně jedná o single – issues manifestace či stávky, ve kterých participuje jen velmi malé procento občanů, mnohdy studentů.

Případný entusiasmus ohledně vysokého počtu aktivních občanů je nutno doplnit o data z roku 2014 zachycující skutečný stav participace občanů ve veřejných záležitostech. Více než polovina dotazovaných

²¹ Dne 11. března byl proveden teroristický útok na madridské metro. Útočníci umístili 13 bomb ukrytých ve sportovních taškách do několika vagonů vlaku, útok způsobil smrt 191 lidí a zranil více než 2000. K útokům se přihlásila teroristická skupina Al- Kaida. (Srov. Reinales 2014).

²² Srov. Caballer 2012; Díez 2013; Jiménez 2016; Parra 2008.

považuje protesty a mobilizaci za vhodnou metodu obrany proti dopadům krize, avšak překvapivě pouhých 23% dotázaných uvedlo přímou účast v některém z proběhlých protestů či manifestací v uplynulém roce. Celková míra občanské participace se ve Španělsku pohybuje kolem 29%, což je přibližně o 10% méně, než je průměrná participace občanů v Evropě (Fundación Foessa 2014: 455).

2.2 Metoda výběru analyzovaných protestních hnutí

Stanovená kritéria výběru nám slouží ke zúžení okruhu posuzovaných hnutí, tak abychom dostáli tvrzení, že předmětem analýzy budou vlivná protestní hnutí. Tato hnutí byla vybrána pomocí následující série kritérií – 1) problém, jenž vedl ke vzniku daného hnutí; 2) celostátní oblast vlivu a 3) doba vzniku po vypuknutí ekonomické krize.

Prvním a zásadním kritériem výběru, je odlišení tzv. *single issues* protestních akcí a aktivit, které se vyznačují tím, že se soustředí na jeden určitý problém a dojde-li v určité fázi ke konsenzu mezi stranami sporu, zaniká důvod v protestech pokračovat²³. Single issues hnutí můžeme spojit i s pojmem „NIMBY“²⁴, který zahrnuje hnutí a aktivity, týkající se záležitostí, které přímo ovlivňují daného občana (Johnston 2014:13). Jedním příkladem z mnohých, mohou být demonstrace a petice proti sloučení dvou granadských nemocnic z důvodu vybudování nového nemocničního komplexu (Jiménez 2016: 15).

NIMBY's mají obvykle lokální charakter a trvání daného konfliktu přímo závisí na době jeho řešení. K formulaci požadavků účastníci často využívají petice či občanské žádosti. Single – issues protesty postrádají prvek „*kolektivní snahy skupiny lidí vytvořit nový společenský pořádek*“, tak jak jej chápe Cyrus Zirakzadeh ve své definici sociálních hnutí (Zirakzadeh 2006: 14). Hnutí mohou být i monotematická, avšak moment „*snahy lidí čelit mainstreamovému smýšlení*“ je klíčový pro výběr analyzovaných hnutí.

²³ Srov. Antentas 2015: 139.

²⁴ NIMBY – „Not In My Back Yard“, do češtiny lze přeložit jako „Ne Na Mém Dvorku“. Jinými slovy, výraz nesouhlasu s konkrétním problémem, jenž se daného občana bezprostředně dotýká a jeho ochota aktivně se účastnit na jeho řešení.

Za druhé, velikost oblasti vlivu podmiňuje nutnost činnosti daného hnutí ve většině regionů či velkých měst autonomních komunit a provincií Španělska. Druhé kritérium částečně souvisí s prvním, jelikož single – issues protestní hnutí mají většinou lokální charakter, tedy oblast zájmu se obvykle omezuje na dané město či čtvrť. Posledním, třetím důležitým kritériem je hledisko časové, které nám určuje dobu vzniku hnutí. Protestní hnutí muselo vzniknout po propuknutí ekonomické krize.

Dle stanovených kritérií (oblast činnosti, geografický dosah a doba vzniku) byla vybrána tři protestní uskupení, z nichž jedno zásadně ovlivnilo vývoj španělské společnosti, především v oblasti politiky. Začneme tím nejznámějším, *Hnutím Rozhořčených*, které vzniklo jako malá demonstrace na madridském náměstí, Plaza del Sol, týden před všeobecnými volbami (Antentas 2015: 138, Castañeda 2012: 310). Svolána byla za účelem projevení nesouhlasu s vládní politikou a opatřeními, která započal José Luis Rodríguez Zapatero ze Socialistické strany (Castañeda 2012: 309). Druhým vybraným hnutím, je uskupení, které stálo u zrodu Hnutí Rozhořčených, *Skutečnou Demokracii Ted!* (DRY!). Antistranické, anti odborářské, mírové, proti ideologiím, avšak ne apolitické hnutí, které poukazuje na demokratický deficit země a problémy s korupcí. Třetí hnutí, patří do oblasti sociální, jenž si klade za cíl zabraňovat nařízeným vystěhováním občanů s finančními potížemi, způsobených ztrátou práce a následnou neschopností splácet své závazky, především hypotéční úvěr. Hnutí *Platforma Postižených Hypotékou* (PAH) vzniklo v roce 2009 jako reakce na události spojené s „bublinami nemovitostí a bankovníctví“ (Montverde et al. 2015: 934).

2.3 Hnutí Rozhořčených – 15M

Diverzita charakteristických prvků všech existujících hnutí je skutečně široká, a v případě Hnutí Rozhořčených toto tvrzení platí dvojnásob. Hnutí 15-M se vyznačuje heterogeností myšlenkového obsahu, který zahrnuje široké spektrum témat majících vliv na každodenní život a

činnost současné španělské společnosti²⁵. Toto hnutí zahrnuje velké množství iniciativ a i *single issues* hnutí, z nichž pravděpodobně nejvýznamnějšími jsou iniciativy zabývající se problematikou ekonomiky, politiky a demokracie, bydlení, zaměstnanosti a vzdělání. V rámci struktury Hnutí Rozhořčených jsme zaznamenaly sérii *single issues* hnutí kombinující barvu a slovo *marea*, v překladu příliv, který je všechny propojuje (Antentas 2015: 155). Aktivisté iniciativy „zelený příliv“ (*marea verde*) zabývající se problematikou vzdělávání, svolali několik manifestací proti reformně systému vzdělávání na středních a vysokých školách (RTVE 2017).

Kromě myšlenkové heterogenity, se v tomto případě setkáváme i s poměrně netypickým prvkem, týkajícím se organizační struktury hnutí, spočívající v charakteristickém nastavení vnitřního fungování. Jedná se o důraz na neformálnost hnutí, v podobě ne hierarchické struktury a vertikálního nastavení. Účastníci hnutí odmítli vytvořit rigidní hierarchickou strukturu s jasným lídrem či skupinou lídrů, především z důvodu vymezování se proti tradičním a zavedeným politickým stranám a explicitnímu odmítnutí účasti kterékoli politické strany či odboru využívající své symboly v místech protestů. Hnutí vykazuje prvky *grassroots* demokracie, opírající se o legitimitu vycházející zdola, od občanů směrem k elitám (Hloušek et al. 2010: 85-86).

Vymezení se proti elitám a jejich kritika tvoří základní pilíř tohoto hnutí, jelikož zpochybnilo fungování politického a ekonomického systému jako celku, jenž byl vnímán jako uzavřený vlivu běžných lidí. Reakce hnutí spočívala ve vytvoření lidových shromáždění, fungujících na demokratických zásadách, tkvících především ve způsobu rozhodování, v důsledném uplatňování většinového principu. Pomocí této metody se rozhodovaly veškeré kroky a činnost týkající se hnutí a jeho budoucího směřování (Díez a Laraña 2012b: 135, Castañeda 2012: 312). Myšlenka převzetí kontroly nad veřejným prostranstvím typu náměstí, mělo symbolický přesah, ve smyslu „získat kontrolu nad náměstím, znamená získat zpět kontrolu nad veřejným životem a mít šanci do něj zasahovat“. Tento počín vyjadřoval snahu o zásadní změnu fungování společnosti jako

²⁵ Heterogenost myšlenkového obsahu Hnutí Rozhořčených vizuálně znázorňuje příloha č. 1: *Heterogenita idejí Hnutí Rozhořčených* (str. 57).

celku, doprovázený pocitem kolektivní sounáležitosti jako hybatele hnutí (Antentas 2015: 149-150).

2.3.1. Profil Hnutí Rozhořčených – kolektivní identita a rámování hnutí

Vytvoření kolektivní identity a interpretace určité reality je zásadním předpokladem pro vznik kteréhokoli hnutí. Vnímání reality jedincem či skupinou je podmíněno subjektivní percepcí událostí a dějů probíhajících ve společnosti. Konkrétně v případě Hnutí Rozhořčených, aktivisté vnímají dění související se sociálně – politickou situací v době vážné ekonomické krize, mající vliv na životy statisíců španělských občanů. Správná identifikace kolektivní identity daného hnutí slouží nejenom pro badatele zabývající se sociálními hnutími, například jejich komparací, ale především řádně vybudovaná kolektivní identita slouží k oslovení široké veřejnosti. Je to prostředek s jehož pomocí se účastníci identifikují a funguje jako spojující článek hnutí (Travaglino 2014: 7). V následujících odstavcích vysvětlíme základní prvky tvořící kolektivní identitu Hnutí Rozhořčených.

Motto, které se objevilo již na prvních protestních shromážděních Hnutí Rozhořčených a následně získalo i podobu symbolu, vyjadřuje základní podstatu kolektivní identity tohoto hnutí – „Nejsme zboží v rukou politiků a bankéřů“²⁶. Slogan vyjadřuje nesouhlas s podobou politické a ekonomické struktury, poukazující na nedostatečnou možnost veřejnosti podílet se na rozhodování podstatných záležitostí, majících vliv na aspekty jejich života. Mezi aktivisty převládl názor, že stávající systém participace vychází vstříc především politickým a ekonomickým zájmům, před zájmy běžných občanů (Díez et al. 2012a: 209; Poma et al. 2015: 6-9).

Spletitý systém vazeb mezi vůdčími ekonomickými a politickými představiteli, jenž primárně ovládají zájmy prvně jmenované skupiny, aktivisté považují za nelegitimní a odmítají zavedený systém dvou velkých politických formací, tedy Španělské Socialistické Dělnické Strany (PSOE) a Strany Lidové (PP). Systém reprezentace, který se vyvíjel od doby přechodu

²⁶ V originále heslo zní: „*No somos mercancía en manos de políticos y banqueros*“. V textu autorka použila vlastní předklad do češtiny (Antentas 2015: 138 – 144; Velasco 2011: 11).

k demokracii je považován za chybně nastavený, přičemž za možné řešení aktivisté pokládají zavedení přímé participace občanů ve veřejných záležitostech (Poma et al. 2015: 17). Díez a Laraña vnímají hnutí jako *transverzální*, právě kvůli jeho vymezování se vůči velkým politickým stranám a doplňují i strany nacionalistické, transverzální charakter hnutí znemožňuje jeho umístění na pravolevé ideologické ose (Díez et al. 2012b: 125; Díez 2014: 202). Nižší míra vnitřní ideologické hierarchie umožnila hnutí oslovit širokou veřejnost, z čehož plyne vyvození, že hnutí odráží skutečné složení společnosti (Poma et al. 2015:15).

S kontroverzemi ohledně fungování hlavních pilířů společnosti (ekonomický a politický) souvisí i označení představitelů bank za hlavní viníky ekonomické krize. Vlivem administrativní deregulace při poskytování hypotéčních úvěrů, jinými slovy, mírnost podmínek, umožnily poskytování úvěrů a půjček i rizikovějším skupinám občanů, kteří se v případě ztráty zaměstnání mohou dostat do finančních potíží následovaných neschopností splácet své závazky.²⁷

Dále se v této kapitole budeme věnovat analýze témat, která měla zásadní vliv na rámcování Hnutí Rozhořčených. Témata jsou velmi úzce propojena s kolektivní identitou, avšak abychom mohli porovnávat profil protestních hnutí s tématy vzešlými z ekonomické krize, je nutné vymezit si oblasti shodné pro obě dvě strany. Již jsme se zmínily o myšlenkové heterogenitě Hnutí Rozhořčených, ale nutno uvést, kterých idejí se tato různorodost týká.

Hlavní témata, na kterých se profilovalo Hnutí Rozhořčených můžeme rozdělit do tří základních sfér – politická, ekonomická a sociální (Manetto 2011). Avšak manifest Hnutí Rozhořčených obsahuje i požadavky a návrhy na změnu týkajících se životního prostředí, systému vzdělávání a zdravotnictví, feminismu, energetiky či práva na provedení eutanázie (Manifesto 15-M 2013). V rovině politické rezonují požadavky skutečné, horizontální, nenásilné a konsenzuální demokracie (Velasco 2011: 21). Myšlenky, na kterých se hnutí profiluje odráží subjektivně vnímanou realitu

²⁷ Rizikovými skupinami občanů rozumíme obyvatelstvo spadající do nižší, nižší střední a střední třídy společnosti, u kterých se předpokládá, že jejich úspory nemohou pokrýt případnou dlouhodobou ztrátu zaměstnání. Do rizikové skupiny občanů patří i studenti.

jeho účastníků, mnohé ideje a požadavky uvedené v manifestu jsou poměrně idealistické, avšak reflektují pocit bezmoci a zklamání nad vývojem situace. Přičemž, pobouření v tomto případě vede k mobilizaci a posiluje touhu „bojovat“²⁸ za změnu.

Setkáváme se s požadavky, které vybízejí ke změně a zpochybňují základní prvky stranického a volebního systému. Jedním z nich je požadavek reformy volebního systému, kritizovány jsou jeho tři základní prvky – 1) metoda volebního dělitele²⁹, která je kritizována za svůj disproportní účinek ve prospěch velkých stran, 2) velikost obvodů, jejich nejmenší jednotku tvoří provincie, přičemž velikost obvodu nezávisí na počtu obyvatel, což se stalo terčem kritiky. 3) uzavřené a blokové kandidátní listiny, které znemožňují volitelům si kandidáty vybírat či přiřazovat kandidátům preferenční hlasy. Zvýšit občanskou participaci by měl umožnit nástroj takzvaných *lidových zákonodárných iniciativ*, který spočívá v možnosti předložení petice, za předpokladu určitého počtu platných podpisů signatářů. Petice by sloužila jako nástroj přímé demokracie, umožnila by vetovat nějaký zákon či být nositelkou zákonodárné iniciativy (Velasco 2011: 43).

Požadavky reflektují nespokojenost obyvatel s fungováním politického systému jako celku, navrhovaným řešením jsou reformy a především rozsáhlejší možnosti občanů podílet se na rozhodování veřejných záležitostech. S čímž souvisí i artikulovaný návrh komplexní reformy ústavy, svolání ústavního shromáždění a následné referendum. Nárok vyplývá z nespokojenosti s přijetím demokratické ústavy v roce 1978, ačkoli proběhlo všeobecné referendum, kritici vytykají, že nepřijetí by znamenalo odmítnutí rodícího se demokratického zřízení. Nedůvěra v politické strany a etablovaný politický systém vykrystalizovala v touhu po politické alternativě. Systém dvou u vlády střídajících se stran je vnímán jako systém vazeb a zájmů, který se odráží v „nezájmu politických špiček o běžné

²⁸ Slovo *bojovat* vyjadřuje touhu dosáhnout svých cílů, nikoli použití násilí a prostředků způsobujících škody a újmu na zdraví. Autorka vychází z použití španělského slova „lucha“, objevujícím se v odborných publikacích, dokumentech vydávaných zkoumanými hnutími, článcích či transparentech.

²⁹ Ve volbách do dolní komory parlamentu je využívána metoda D'Hondt.

občany“ (Mantetto 2011). Požadavek částečně uspokojil vznik nového politického subjektu, strany Podemos.³⁰

Nároky směřující k politickému nastavení země úzce souvisí s kritikou „přílišného vlivu finančních trhů“ na ekonomiku (Velasco 2011: 57) a propojení ekonomických a politických zájmů. Terčem kritiky je ekonomický liberalismus jako celek, především využití peněz jako prostředku spekulace a možnosti zbohatnout pomocí finančních operací. Vysoká nezaměstnanost³¹ a snižování mezd, jež vedlo ke snížení životní úrovně tisíců občanů, vyústily ve změnu pohledu na tradiční instituce, které „nejsou schopny zajistit svým občanům blahobyt v podobě wellfair state, ačkoliv řádně platí daně“. Škrty ve veřejném rozpočtu vyvolaly vlnu odporu a kritiky, obviňující vládu ze snižování největších částek v sociální oblasti, především ve školství, zdravotnictví a podpoře zaměstnanosti (Fundación Foessa 2014: 53).

Dalším polemickým tématem ze sociální sféry, je bydlení, konkrétně zabavování nemovitostí v případě neschopnosti splácet hypotéku bankou. Soudem nařízená vystěhování postihla v době krize stovky španělských rodin³². Aktivisté kritizovali především nemožnost vrácení nemovitosti za účelem umoření dluhu. Na nařízená vystěhování nahlízejí jako na bezvýchodnou situaci, způsobenou nedostačujícím počtem možných řešení. Případným řešením je vytvoření státem garantovaného veřejného trhu s nemovitostmi, určených k pronájmu budov dlouhodobě neobývaných (Velasco 2011: 54). Španělská vláda reagovala na situaci vydáním několika zákonů, například zákon č. 6/2012 - *Akutní opatření na ochranu dlužníků hypotéčních úvěrů bez prostředků*.³³ Zákon umožňuje dlužníkům několik způsobů vypořádání se se splácením hypotéky, včetně vrácení nemovitosti za účelem umoření dluhu³⁴. Avšak vydaný zákon je kritizován hnutím PAH, považovaný za nedostatečný a neefektivní (PAH 2017: 4).

³⁰ Analýza vzniku a vlivu této politické formace není předmětem předkládané práce, tudíž nadále naši pozornost budeme směřovat již k výše zmíněnému Hnutí Rozhořčených (15M).

³¹ Viz. příloha č. 2: Vývoj nezaměstnanosti v letech 2006 – 2016 (str. 58).

³² Viz. <http://afectadosporlahipoteca.com>

³³ Zákon vstoupil v platnost 11. března 2012.

³⁴ Zákon č. 6/2012, příloha: odstavec 3. Dostupné na: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2012-3394>

2.4 Hnutí Skutečnou Demokracii Ted'! – DRY!

Hnutí *Skutečnou Demokracii Ted'!* (DRY!) je považováno za jednoho z hlavních iniciátorů květnových protestů v roce 2011, které přerostly ve vytvoření samostatného hnutí heterogenního charakteru – Hnutí Rozhořčených. DRY! se začlenilo do ne hierarchicky uspořádané struktury Hnutí Rozhořčených, patřící do oblasti skupin artikulujících požadavky na poli politiky, ekonomiky, demokracie, transparentní činnosti veřejných funkcionářů či rozhodování veřejných záležitostí. Stejně jako u Hnutí Rozhořčených, je zde patrná snaha vybudovat kolektivní identitu, jež spočívá v identifikaci problémů a navržení možných řešení. Zveřejněný manifest hnutí³⁵ vyjadřuje především pocit rozhořčení a nesouhlas se stavem a fungováním politické, ekonomické a sociální oblasti. Smyslem je podnítit v lidech pocit sounáležitosti, umocnit přesvědčení, že kolektivní formou jednání lze dosáhnout změny nechtěného stavu společnosti.

Ústřední myšlenka, tvořící jádro kolektivní identity hnutí, se týká oblasti sociální spravedlnosti a vymezování se proti upřednostňování některých segmentů společnosti. Vychází z přesvědčení, že každý člověk disponuje souborem základních, státem garantovaných práv – „právo na bydlení, na práci, na kulturu, zdravotní péči, na vzdělání, na politickou angažovanost, na svobodný osobní rozvoj, na materiální zdroje potřebné k zdravému a šťastnému životu“³⁶. Cílem je dosažení egalitářské společnosti založené na hodnotách solidarity, pokroku, ideálu obecného blaha a rovnoměrného přerozdělení zdrojů.

Požadavky hnutí směřují k politickému a ekonomickému nastavení systému, kritizují některé jeho prvky vnímané jako nežádoucí a potřebující nápravu či odstranění. Hlavní prvky subjektivně vykonstruované reality tvoří přesvědčení o systému založeném na nespravedlnosti, především v rovině sociální a ekonomické s výrazně limitovanou možností občanů aktivně participovat na rozhodování veřejných záležitostí.

³⁵ Democracia Real Ya! 2011a.

³⁶ Tamtéž.

Politický systém je vnímán jako uzavřený občanským iniciativám a požadavkům, ovládaný politickou a ekonomickou třídou. Manifest hnutí celkově prostupují myšlenky etického života a nenechání se ovládnout penězi.

Tematické zaměření tohoto hnutí, obdobně jako v případě Hnutí Rozhořčených, je možno rozdělit do tří oblastí – politické, ekonomické a sociální. Zásadními problémy z první jmenované oblasti, jsou netransparentnost politických rozhodnutí a prokazování původu majetku, nepotismus či daňové zvýhodňování veřejných činitelů³⁷. Hnutí se zabývá i fungováním volebního systému, a vytvořilo návrh *Democracia 4.0*, jenž předpokládá zvýšení transparentnosti politiky a umožnění občanům projevit svůj názor v otázkách, které je přímo ovlivňují³⁸. Návrh reaguje na vládní změny, u kterých se hnutí domnívá, že má přímý vliv na občany, tj. reforma ústavy prosazená vládou Mariano Rajoye, politika vládních škrtů či kontroverzní sanace finančních institucí státními prostředky (Herrera 2011).

V ekonomické oblasti se kritika týká finančních institucí, především bank, které jsou označovány za jednoho z hlavních viníků nastalé ekonomické krize. Státní instituce by měli provádět důkladnější kontroly činnosti bankovních společností a přísněji dohlížet na daňové poplatníky, za účelem zamezení možnosti podnikat a odvádět kapitál v tzv. daňových rájích³⁹. V sociální oblasti se opatření týkají především ochrany zaměstnanců, například opatření zamezující strukturální nezaměstnanosti či zamezit růstu hranice pro odchod do důchodu. Návrhy související s právem na bydlení reflektují dopady krize na sociálně slabší občany, plynoucí z požadavku vyšší státní regulace této oblasti.

³⁷ Democracia Real Ya! 2011b.

³⁸ Herrera 2011; Democracia Real Ya 2011 c.

³⁹ Democracia Real Ya! 2011b.

2.5 Platforma Postižených Hypotékou - PAH

Etablované a velmi aktivní hnutí *Platforma Postižených Hypotékou* (PAH) vzniklo v roce 2009 jako reakce na události spojené s důsledky ekonomické krize (Mir García 2016: 48). Angažuje se především v rovině ochrany jednotlivců či rodin, majících potíže se splácením hypotéčního úvěru či byli v důsledku neschopnosti splácet své závazky vystěhováni (Montverde et al. 2015: 934). Postupně zahájilo několik kampaní, jež propojuje snaha čelit především protiprávnímu jednání v oblasti práva na bydlení občanů. Hlavním cílem hnutí je využívat a získat nové legální nástroje pro zastavení nuceného vystěhování, a nabídnout řešení lidem nacházejícím se v tíživé finanční situaci. Tato snaha vyplynula z přesvědčení, že dosavadní státní aparát nedokázal či nedisponoval potřebnými nástroji, aby čelil této situaci (Mir García 2016: 51). Kolektivní identita hnutí je utvořena na základě pocitu vzájemné solidarity a snahy neformálních aktérů, organizovaných prostřednictvím hnutí, hájit zájmy jedinců čelících problémům, jimž stát či legislativa fakticky nepomáhá (PAH 2017: 2).

Mezi výše zmíněné probíhající kampaně patří prosazení *zákona o bydlení PAH*⁴⁰, navazujícího na kampaň „ILP“ (Iniciativa Legislativa Popular), v níž se hnutí snažilo o prosazování vlastních návrhů či dodatků zákonů regulujících především právo na bydlení. Dalšími dlouhodobými kampaněmi jsou *Sociální práce PAH* (Obra Social PAH) a *Stop Vystěhování* (Stop Desahucios). *Sociální práce PAH* souvisí s požadavkem hnutí zvýšit množství tzv. sociálních bytů, cíleným na dlouhodobě neobývané nemovitosti vlastněné především bankami či státem. Druhá zmiňovaná kampaň *Stop Vystěhování* funguje téměř jako samostatné hnutí, jehož cílem je fyzicky zabraňovat úředně nařízeným vystěhováním rodin, z jejich příbytků a hledání možných alternativ.

Kampaň za prosazení návrhu „zákona o bydlení PAH“ reaguje na několik vydaných legislativních opatření, jež hnutí považuje za nedostatečná a málo efektivní (PAH 2017: 4). Návrh zákona má pět

⁴⁰ PAH 2017. Dostupné na: http://las5delapah.com/wp-content/uploads/2017/03/textolegal_leyviviendaPAH_2017_v1.0.pdf (8.5. 2017).

základních bodů: 1) možnost anulace hypotéčního úvěru v případě postoupení nemovitosti bance; 2) cenově dostupný a stabilní nájem; 3) zvýšení ochrany občanů před nařízeným vystěhováním; 4) sociální bydlení; 5) garantované dodávky energií občanům zasaženými existenčními potížemi (PAH 2017: 1-26).

V září roku 2015 vešel v Katalánsku v platnost *zákon o akutních opatřeních v oblasti bydlení a energetické chudobě*⁴¹, jenž vzešel z iniciativy Hnutí PAH a dalších, ve stejné oblasti angažujících se, hnutí či organizací (Mir García 2016: 73). Zákon zpřísnil pravidla pro přerušení dodávek energií, přičemž dodavatele zavazuje nejprve prověřit spotřebitele, zda je či není registrovaný na příslušném sociálním úřadu jako občan s finančními potížemi. Dále například, článek 5.5 říká, že lidé, jenž nejsou schopni splácet svůj obvyklý nájem, mají právo na podporu, aby se předešlo nucenému vystěhování⁴². Zákon schválený katalánským parlamentem se týká pouze jedné z oblastí prosazované hnutím PAH, přičemž oblast působnosti zákona se vztahuje pouze na autonomní region Katalánsko. Hnutí usiluje o schválení výše zmíněného zákona týkajícího se práva na bydlení centrálním legislativním orgánem, aby se oblast působnosti vztahovala na celé území Španělska.

⁴¹Zákon č. 24/2015, schválený 29. července 2015 katalánským parlamentem. Dostupné na: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2015-9725.

⁴²Tamtéž.

3. Světová hospodářská krize 21. století

3.1 Příčiny světové hospodářské krize

Hospodářská recese je běžným jevem tzv. cyklu tržní ekonomiky, avšak dojde-li k rozsáhlejšímu úpadku některého z významných trhů, může propuknout i hospodářská krize. Poslední velmi rozsáhlá hospodářská, a především finanční krize mající zásadní dopad na světovou ekonomiku, nastala v druhé polovině roku 2008 (Burton 2015: 1-2). Přibližně rok předtím se začala šířit nejistota plynoucí ze stavu amerického trhu s nemovitostmi, z důvodu opětovného zvýšení úrokových sazeb a rychlého růstu cen nemovitostí, Musílek uvádí příklad jižních států USA, kde se ceny nemovitostí zvýšily až o 170%. Problém nastal v momentě, kdy méně solventní dlužníci nebyli schopni splácet hypotéky z důvodu rostoucích úvěrových sazeb. (Musílek 2008: 6).

Vysvětlení proč se začala šířit nejistota, skýtá objasnění principu fungování trhu s nemovitostmi v USA (Mañas 2010: 9-10). World Bank Group, v grafu zobrazujícím vývoj HDP, zaznamenala na začátku třetího tisíciletí výrazný úpadek ekonomické aktivity Spojených států, ze 4,092% v roce 2000 pokleslo HDP na hodnotu 0,976% v roce 2001⁴³. Nízká míra úrokových sazeb odstartovala nárůst trhu s nemovitostmi a zvýšení množství tzv. *postupovaných cenných papírů* (Musílek 2008: 6), aktiv kryjících hypotéční úvěry, se kterými lze dále obchodovat. Jedním z nejvýznamnějších rizik tohoto způsobu obchodování, byla již zmíněná omezená solvence některých dlužníků. Jinými slovy řečeno, úvěry byly poskytovány i lidem, patřící do rizikovějších skupin dlužníků, přičemž dostane-li se do finančních potíží větší množství dlužníků z rizikových skupin, hypotéční instituce riskují úbytek aktiv, nutných pro jejich činnost (Musílek 2008: 9).

⁴³ Viz příloha č. 3: Vývoj Hrubého národního produktu (HDP) v USA v letech 2000 – 2016 (str. 58).

Je nutné zmínit, že postupované cenné papíry byly dále odprodávány v podobě balíčků jiným finančním entitám (Mañas 2010: 11, Musílek 2008: 6). Zdaleka největšího objemu prodeje obchodovatelných balíčků, bylo dosaženo v roce 2006, s celkovou hodnotou převyšující 550 miliard dolarů (Musílek 2008: 6). Avšak v momentě, kdy byly znovu zvýšeny úrokové sazby, méně solventní dlužníci se dostali do finančních potíží, což ovlivnilo i ceny nemovitostí, které začaly klesat.

Bankrot hypotéčního trhu způsobil krach americké investiční banky Lehman Brothers (Guigni et al. 2016: 1), jejíž dluh v podobě aktiv plynoucích z hypotéčních úvěrů mnohonásobně převýšil vlastní kapitál banky (Hernández 2011: 1-9; Rodríguez López 2014: 35). V roce 2008 se počet lidí neschopných splácet své závazky zvýšil a výkyv cen na burze způsobil propad akcií banky téměř o 80%. Americká vláda odmítla bance finančně pomoci, a banka musela požádat o ochranu před věřiteli, jinými slovy vyhlásila bankrot. Trh amerických hypoték byl kvůli převádění na obchodovatelné cenné papíry těsně propojen s finančními trhy i mimo Spojené Státy (Burton 2015: 128 – 131).

A jaké důsledky z tohoto vývoje plynou pro španělskou ekonomiku a finanční trh? Vývoj na americkém finančním trhu spočívající zejména ve „*spekulaci se zahraničním kapitálem a expanzivní úvěrové politice, se přelil i mimo území Spojených Států*“ (Musílek 2008: 11), přičemž především zadlužování domácností a podnikatelů značně ovlivnilo spekulace na trhu s nemovitostmi a jejich cenu (Mañas 2010: 20; Rodríguez López 2014: 21).

Spekulativní prostředí a expanzivní úvěrová politika vytvořily jevy, tzv. „*bubliny nemovitostí a bankovnictví*“, které ač přes určité odlišnosti, spolu velmi úzce souvisí a panuje zde specifický korelační vztah. Začneme s bublinou bankovnictví, která se začala formovat díky nízkým úrokovým mírám a poměrně mírným podmínkám pro získání hypotéčního úvěru (Mañas 2010: 10). Vyšší počet poskytovaných úvěrů měl přímý vliv na zvýšení množství cenných papírů a cen nemovitostí, přičemž ceny rostly i díky vlivu spekulace na trhu s nemovitostmi. Takzvaná nemovitostní bublina se začala formovat s rostoucím zájem o koupi či výstavbu

nemovitostí, vznikaly nové satelitní čtvrti a počet lidí pracujících ve stavebnictví se rapidně zvýšil (Hernández 2011; Mañas 2009: 13).

Španělský trh s nemovitostmi prošel od 70. let minulého století hned několika prudšími nárůsty objemu a následnými útlumy, poslední nemovitostní bublina se formovala mezi léty 1997 - 2007 (Rodríguez López 2014: 15). Ve své podstatě byl trh řízen spekulacemi, ceny nemovitostí se oproti roku 1997 zvýšili o 195%, avšak po deseti letech nepřetržitého růstu se poptávka v létě roku 2007, na samém počátku ekonomické krize, zastavila v důsledku nedostatku poskytovaných hypotéčních úvěrů (Rodríguez López 2014: 17). Rostoucí trh s nemovitostmi přímo ovlivnil i hodnoty hrubého domácího produktu (HDP), jenž do roku 2007 rostl přibližně o 4% ročně (Sánchez Andrés et al. 2014: 64).

3.2 Vývoj ekonomické krize ve Španělsku

Měření statistického úřadu Eurostat⁴⁴ zaznamenalo od roku 2009 propad hrubého domácího produktu (HDP) do minusových hodnot, konkrétně -3,6% celkového HDP. Přičemž mírný nárůst vykazuje až rok 2014, kdy čísla znovu nabyly pozitivních hodnot, konkrétně 1,4%.⁴⁵ HDP odráží celkovou výkonnost státu za dané období, minusové nebo hodnoty rovnající se nule značí ekonomiku nacházející se v úpadku a „produkující na dluh“. Výše státního dluhu se vyjadřuje v procentuálním poměru vůči celkovému HDP za určité období, nejčastěji za jeden rok či jako reálná výše v milionech či miliardách v dané měně. Od počátku krize se španělsky státní dluh téměř ztrojnásobil, a doposud vykázané hodnoty udržují trend růstu.⁴⁶

⁴⁴ Eurostat 2016

⁴⁵ Podrobnější a chronologicky uspořádaný vývoj ekonomické aktivity v podobě HDP, zachycuje příloha č. 4: Vývoj Hrubého domácího produktu (HDP) ve Španělsku v letech 2005 – 2016 (str. 59).

⁴⁶ Příloha č. 5 zachycuje vývoj výše španělského státního dluhu v mld Euro v letech 2006 – 2016 (str. 59).

Dalším významným ukazatelem ekonomické výkonnosti dané země je počet nezaměstnaných občanů v ekonomicky aktivním věku.⁴⁷ Míra nezaměstnanosti ve Španělsku v období mezi léty 2008 až 2013 neustále stoupala, největší nárůst byl zaznamenán v letech 2010 – 2012⁴⁸, kdy narostla o více než 6%. Nejvyšší hodnoty dosáhla v prvním čtvrtletí roku 2013, převýšila téměř hodnotu 27% (skutečná hodnota 26,94%). Míra nezaměstnanosti se v době ekonomické krize zdvoj až ztrojnásobila oproti hodnotám vykázaným ve dvou předcházejících letech.

Za důsledek ekonomické krize se považuje snížení celkové životní úrovně obyvatelstva, vlivem nadměrné nezaměstnanosti, zvýšeného zadlužení domácností a škrťů ve veřejných výdajích (Poma et al. 2015: 14). Úsporná opatření, v době ekonomické recese mezi léty 2009 – 2014, dosáhla výše 78 miliard eur⁴⁹. Nejvyšších hodnot dosáhly škrty v oblasti dopravy (10,8 mld. Euro), rozvoje bydlení (7 mld. Euro), zdravotnictví (9,6 mld. Euro) a vzdělávání (7,4 mld. Euro). Naopak v oblastech energetiky a důchodů se výdaje zvýšily v celkové hodnotě 47,8 mld. euro (Confederación Sindical de CCOO 2016: 8).

Ještě před vypuknutím hospodářské krize bylo zřejmé, že by postupně mělo dojít k úsporným opatřením, jelikož bylo dosaženo stropu nadměrného ekonomického růstu (Linde 2017). Hodnoty ekonomického růstu a nezaměstnanosti se pohybovaly mírně nad evropským průměrem a nastalá hospodářská krize jen přispěla k omezení vládních výdajů v razantnější podobě. Torrero Mañas kritizuje zejména počáteční přístup vlády José Luise Zapatera, bagatelizující možné dopady krize a přijatá opatření v podobě sanace bankovních institucí veřejnými penězi (Torrero Mañas 2009: 15).

⁴⁷ Za věk ekonomické produktivity se považují osoby od 15- ti let do přibližně 64 let věku. (Mazouch et al. 2010).

⁴⁸ Instituto Nacional de Estadística 2017. Encuesta de Población Activa. Dostupné na: http://www.ine.es/prensa/epa_tabla.htm

⁴⁹ Confederación Sindical de CCOO 2016: 6.

Data uveřejněná statistickými úřady⁵⁰ jsme porovnali s průzkumy veřejného mínění provedenými *Institutem sociologických průzkumů (CIS)*⁵¹ mezi léty 2006 – 2017. Pracovali jsme s tzv. barometry, průzkumy prováděnými sociologickým institutem na celém území Španělska s měsíční pravidelností, a s přibližně stejným počtem účastníků průzkumů (okolo 2500). Konkrétně byly využity průzkumy z měsíce ledna, v letech 2006 – 2017 s výjimkou roku 2011, kde byla použita data i z června 2011.⁵² Byly vybrány otázky týkající se vnímání stavu ekonomické a politické situace občany a vymezení zásadních problémů s nimiž se společnost potýká.

Úhel pohledu na ekonomickou situaci se v pozorovaných letech prakticky otočil o sto osmdesát stupňů.⁵³ V roce 2007 ekonomický stav země považovalo za „dobrý a regulérní“ celkem 71,7% dotázaných, přičemž již následující rok zaznamenáváme mírný nárůst negativního hodnocení ekonomické situace. V letech 2009 – 2012 zcela převládá množství negativních odpovědí, zdaleka nejvyššího procenta odpovědí hodnotících ekonomickou situaci jako „špatnou či velmi špatnou“, bylo dosaženo v roce 2012 s 86,6%. Leden roku 2016 vykazuje již vyrovnanější hodnoty, za „regulérní“ považuje stav ekonomiky 33,9% dotázaných.

Stav politické situace je dotazovanými považován za spíše pozitivní.⁵⁴ Až do roku 2009 udržoval pozitivní náhled převahu, přibližně 40% zúčastněných považovalo stav za „regulérní“. Výraznější zhoršení mínění přišlo v roce 2011, politická situace začala být vnímána daleko negativněji a až do současnosti se hodnocení politické situace jako „špatné“ pohybuje mezi 35 – 40%. Poměrně výrazné zhoršení veřejného mínění může mít spojitost s podzimními parlamentními volbami roku 2011,

⁵⁰ Evropský Statistický Úřad (Eurostat) a Národním Statistickým Úřadem (INE).

⁵¹ CIS – Centro de Investigación Sociológica sídlící Barceloně. Etablovaný institut zabývající se průzkumy veřejného mínění již od roku 1963. Dostupné na: <http://www.cis.es/cis/opencms/ES/index.html>

⁵² Rok 2011 považujeme za klíčové období počátku změny španělské společnosti jako celku. Účelem přidání průzkumu z června 2011 je získat data bezprostředně po vzniku Hnutí Rozhořčených a určit míru jeho vlivu na společnost.

⁵³ Příloha č. 6: Hodnocení ekonomické situace země v letech 2006 – 2016 (str. 60).

⁵⁴ Příloha č. 7: Hodnocení politické situace země v letech 2006 – 2016 (str. 60).

předvolebními kampaněmi politických stran a následné změny parlamentního uspořádání, vlivem vítězství pravicového subjektu⁵⁵.

Graf číslo osm ⁵⁶ vyobrazuje nejčastěji jmenované problémy, se kterými se současná španělská společnost potýká, porovnané v období 2006 – 2017. Nashromážděná data zachycují proměny názorového spektra obyvatelstva, přičemž je možno vyzorovat trendy jejího hodnotového vývoje. Mezi dvanáct nejčastěji uváděných témat patří: *nezaměstnanost, ekonomické problémy, politická třída a strany, korupce a zpronevěra, vláda a konkrétní politické strany či politici představitelé, zdravotnictví, školství/vzdělávání, bydlení, bezpečnostní nejistota občanů, terorismus ETA, mezinárodní terorismus a imigrace*. V případě *imigrace* či strachu z *terorismu* páchaného skupinou ETA, se z poměrně ostře sledovaných témat v roce 2006, staly v průběhu desetiletí problémy na okraji pozornosti současné společnosti. Oproti tomu vnímání *mezinárodního terorismu* jako společenského problému bylo dle výsledků průzkumů až do roku 2016 marginalizováno, avšak v posledních dvou sledovaných letech občané hodnotili mezinárodní terorismus jako zásadnější problém, než například bydlení či problémy spojené s vládou/konkrétní politickou stranou/politikem.

V případě *bezpečnostní nejistoty občanů* pozorujeme postupné snižování zájmu o dané téma, v roce 2017 jej považuje za důležité 3,7% respondentů. Obdobně témata *zdravotnictví a školství* byla až do roku 2012 vnímána jako méně závažné problémy, ve stanoveném období se zpravidla pohybovala okolo 4-5%, avšak od roku 2012 pozorujeme postupné zvyšování zájmu o tuto problematiku. V roce 2017 se pro občany stala pátým a šestým nezávažnějším problémem ve Španělsku, s procentuálními hodnotami: 13,3% zdravotnictví a 9,5% školství.

⁵⁵ viz. Parties and Elections. Dostupné na: <http://www.parties-and-elections.eu/spain2.html>; Ministerio del Interior. Dostupné na:

http://elecciones.mir.es/resultadosgenerales2011/99CG/DCG99999TO_L1.htm

⁵⁶ Příloha č. 8: Přehled hlavních problémů španělské společnosti dle průzkumu CIS v letech 2006 – 2017 (str. 61).

Opačný trend sledujeme u tématu *korupce a zpronevěry*, jenž v roce 2006 považovalo za závažný problém pouhé 0,6% respondentů, a porovnáme-li výsledek s rokem 2017 za závažný jej považuje 13,3% zúčastněných, nejvyšší výsledek vyjádřený v procentech za celé sledované období. V případě kategorie *politická třída a strany* zaznamenáváme výrazně proměnlivý vývoj v jednotlivých letech. V prvních pěti letech se hodnoty pohybovaly okolo 8 – 10%, avšak v roce 2011 došlo ke zdvojnásobení počtu názorů o závažnosti problému tématu politické třídy a stran ve společnosti. V současnosti téma politická třída a strany obsadilo čtvrtou pozici na stupnici závažnosti problémů současné španělské společnosti. Z průzkumů v jednotlivých letech vyplývá tendence občanů hodnotit kritičtěji politické strany a politické představitele celkově, než se zaměřovat na jednotlivé členy politických stran. Problém s konkrétním politickým činitelem či stranou vyjádřilo v průběhu sledovaného období v průměru 3% respondentů, přičemž nejvyšší procento nespokojenosti jsme zaznamenali v lednu 2010 a v lednu a červnu 2011 s výsledky 4,4%, 6,7% a 4,6% z celkového počtu odpovědí.

Nejcitlivěji je vnímána *otázka nezaměstnanosti*, která je primárním problémem pro více než 70% respondentů v roce 2017. Po celé sledované období je nezaměstnanost nejvážnějším problémem pro většinu účastníků průzkumů. Zdaleka nejvyšší nespokojenost s mírou nezaměstnanosti vyjádřilo 86,2% dotázaných v roce 2010, přičemž míra nespokojenosti poklesla pod 80% až v roce 2014. Druhou intenzivně percipovanou záležitostí je téma *ekonomických problémů země*, jejíž hodnocení je podmiňováno především výší nezaměstnanosti a stavem ekonomiky jako celku. Pozorujeme zde postupné zvýšení zájmu o dané téma, a posléze i jeho snížení. V letech 2008 – 2011 byly zaznamenány nejvyšší hodnoty, přičemž v lednu roku 2011 považuje 52,9% respondentů ekonomické problémy za závažné. Jak již bylo zmíněno výše, je zajímavé si povšimnout relace mezi vývojem křivky tématu nezaměstnanosti a vnímání ekonomických problémů zúčastněnými. Tyto dva problémy účastníci průzkumu považují za velmi závažné, a zároveň je lze charakterizovat jako úzce spolu související.

Třetím poměrně často diskutovaným tématem byla problematika *bydlení*, kterou podmínil vývoj ekonomické krize a tzv. bublin bankovníctví a nemovitostí. Avšak v rámci průzkumu pozorujeme mírně opačný trend, jelikož tendence vývoje tématu jako závažného má klesající charakter. Nejvyšší hodnoty byly naměřeny mezi léty 2006 – 2009, poté se do popředí dostávala témata týkající se především nezaměstnanosti či ekonomických problémů. Lze konstatovat, že otázka bydlení v roce 2017, dle informací plynoucí z průzkumu veřejného mínění nepatří mezi hlavní problémy s nimiž se společnost potýká.

V posledním sledovaném roce jsou za nejzávažnější problémy považovány: *nezaměstnanost, korupce a zpronevěra, ekonomické problémy, politická třída a strany a zdravotnictví*. Všechna zmíněná témata vnímá více než 10% respondentů jako závažné společenské problémy, přičemž zdaleka nejvyššího výsledku dosáhlo téma nezaměstnanosti s 73,3%.

4. Souvislosti mezi totožností hnutí a tématy vzešlými z ekonomické krize

Souhlasně s Lewisem Coserem (Coser 1956: 34) považujeme za přirozené, že se i ve stabilní společnosti setkáváme s tenzemi a konflikty mezi různými názorovými skupinami. Intenzita konfliktů se zvyšuje a témat rozporu přibývá především v době krize, nejen ekonomické, ale může se jednat i o krizi sociální či politickou. Vlivem krize dochází k odkrývání nefunkčních prvků, jejichž kritici se snaží o jejich odstranění či nápravu. Krize, jež vypukla v roce 2008, se stala katalyzátorem událostí, které přímo či nepřímo přispěli ke vzniku sociálních hnutí, a měla zásadní vliv na španělskou společnost a veřejné mínění. Hlavní problémy, jež přímo souvisí s hospodářskou krizí jsou vysoká nezaměstnanost a snížení ekonomické aktivity země⁵⁷.

Prudký nárůst nezaměstnanosti zapříčinil zintenzivnění frustrace obyvatel, jež krize tímto způsobem zasáhla. Domníváme se, že hospodářský úpadek a úsporná opatření napomohli zvýšit odhodlání občanů aktivně se zúčastnit, či podpořit vzniklá protestní hnutí. Kolektivní identitu všech třech zkoumaných hnutí charakterizuje pocit rozhořčení a nedůvěry ve státní instituce a v ekonomické subjekty, především banky. Souvislosti mezi ekonomickou krizí a totožností vzniklých sociálních hnutí spočívají především ve vymezení se vůči problémům spojených s nezaměstnaností a opatřeními přijatými vládními institucemi v rámci čelení krizi. Reakce na vládní úsporná opatření byla především negativní, a to nejen ve Španělsku, jelikož k protestům právě proti úsporným opatřením a nízké pracovní perspektivě mladých lidí, došlo i v sousedním Portugalsku⁵⁸ (Castañeda 2012: 309 - 310). Hlavním důsledkem ekonomické krize bylo snížení celkové životní úrovně obyvatel, vlivem nezaměstnanosti a snižování mezd (Poma et al. 2015: 6).

⁵⁷ Viz příloha č. 2: Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2006 – 2016 (str. 58) a příloha č. 4: Vývoj Hrubého domácího produktu (HDP) ve Španělsku v letech 2005 – 2016 (str. 59).

⁵⁸ Protesty byly svolány na 12. března 2011, tedy přibližně dva měsíce před vypuknutím manifestací španělského Hnutí Rozhořčených.

Vlivem zdvojnásobení až ztrojnásobení míry nezaměstnaných občanů⁵⁹ a utlumení ekonomické aktivity došlo k vážným potížím v oblasti bydlení. Složitá finanční situace mnoha občanů, tkvící především v neschopnosti splácet své závazky, někdy končila až propadnutím nemovitosti bankovní institucí. Vláda na vzniklou situaci reagovala vydáním několika zákonů regulujících tzv. „nekalé“ praktiky. Zákony upravují problematiku poskytování úvěrů a problémy spojené s jejich splácením⁶⁰. Hnutí PAH představilo vlastní návrh zákona, tzv. „zákon de las 5 PAH“, o jeho prosazení usilují především z důvodu nedostatečnosti dosud vydaných zákonů, které dle hnutí problém bydlení neupravují dostatečně efektivně. (PAH 2017: 4).

Kromě problémů považovaných za přímo související s ekonomickou krizí, lze určit i skupinu témat, jež daná krize spíše otevřela. Máme na mysli záležitosti spojené se systémem spletených klientelistických vazeb mezi ekonomickými a politickými představiteli, s korupcí a defraudací, s nastavením politického systému a s ním spojenou kritikou omezené příležitosti občanů podílet se na rozhodování veřejných záležitostí (Díez et al. 2012a: 208). Jmenovaná témata spadají do námi vymezené politické oblasti, přičemž se domníváme, že právě ekonomická krize přivedla zvýšenou pozornost na tuto sféru. Vycházíme mimo jiné i z poznatků získaných z průzkumů veřejného mínění, ve kterých jsme zaznamenali proměnu názorového spektra v průběhu uplynulého desetiletí⁶¹

Téma nespokojenosti s institucionálním uspořádáním země, bylo v rámci vybraných sociálních hnutí jedním z nejvíce diskutovaných témat, přičemž největším problémem v očích nespokojených občanů je nedostatečná míra participace občanů ve veřejných záležitostech (Castañeda, 2012: 312; Díez et al. 2012b: 125). Hnutí Rozhořčených a uskupení DRY! se ohrazovali vůči absenci politické alternativy, a vlivem protestů došlo ke vzniku nového politického subjektu, strany Podemos,

⁵⁹ Viz. příloha č. 2: Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2006 – 2016 (str. 58).

⁶⁰ Viz. zákon č. 27/2012; zákon č. 1/2017 a zákon č. 5/2017, jenž modifikoval zákony č. 6/2012 a 1/2017.

⁶¹ Viz. příloha č. 6: Hodnocení ekonomické situace země v letech 2006 – 2017 (str. 60); příloha č. 7: Hodnocení politické situace země v letech 2006 – 2017 (str. 60); příloha č. 8: Přehled hlavních problémů španělské společnosti dle průzkumů CIS v letech 2006 – 2017 (str. 61).

kteřá se stala třetí nejsilnější parlamentní stranou, po volbách v roce 2015 (Guigni et al. 2016: 3)⁶². Veřejnost nejkritičtěji nahlížela na politické strany a politiku v době, kdy se nezaměstnanost zvyšovala každý půlrok průměrně o 0,5%⁶³. Zájem a ochota aktivně se účastnit veřejných záležitostí či navrhnout alternativy se od doby ekonomické krize významně zvýšil. Zaznamenáváme značné množství drobných single issues iniciativ, jejichž smyslem je dosáhnout prostřednictvím kolektivního jednání vymezeného cíle.

Na základě analýzy ideově – programového profilu hnutí a témat, jež vzešla z ekonomické krize se domníváme, že souvislosti mezi nimi mají robustní charakter. Ekonomická krize měla zásadní dopad na formování totožnosti zkoumaných hnutí. Jejich kolektivní identita se utvářela v závislosti na vývoji krize a odráží subjektivní reakce na vzešlé podmínky. Nutno poznamenat, že v případě témat, jež se týkala politické oblasti, považujeme za s krizí související, a zároveň se domníváme, že problémy spojené s touto sférou umocnila a otevřela (Díez 2012b: 110).

⁶² Výsledky voleb do španělské dolní komory dostupné na: <http://www.parties-and-elections.eu/spain.html> (7. června 2017)

⁶³ Viz příloha č. 7: Hodnocení politické situace země v letech 2006 – 2017 (str. 60); Instituto Nacional de Estadística 2017.

ZÁVĚR

Cílem předkládané práce bylo prokázat souvislosti mezi totožností vlivných protestních hnutí v současném Španělsku a tématy, jež vzešla z ekonomické krize. Výzkumný cíl byl zasazen do časového rozmezí od doby krátce před vypuknutím poslední velké hospodářské krize v roce 2008 až po současnost. Prostřednictvím série kritérií⁶⁴ byla vybrána tři vlivná aktivně působící protestní hnutí, tj. Hnutí Rozhořčených, PAH (Platforma Postižených Hypotékou) a DRY! (Skutečnou Demokracii Teď!). Hnutí Rozhořčených se stalo nejvýraznější neformální organizací od doby demokratické tranzice v 70. letech, charakterizovanou šíří i různorodostí tematického zaměření, zahrnující tři základní pilíře současné společnosti – politický, ekonomický a sociální.

Hnutí PAH a DRY! lze pro jejich zřetelněji ohraničené zaměření charakterizovat jako single – issues hnutí, avšak orientace jejich aktivit spadá do okruhu hnutí přímo navázaných na činnost Hnutí Rozhořčených. Vznik těchto hnutí reflektuje změny nálad ve španělské společnosti, určitý myšlenkový obrat. Zaznamenali jsme významný nárůst drobných iniciativ založených na spolupráci a vzájemné solidaritě. Tato hnutí vznikla jako reakce na problémy, jež ekonomická krize zapříčinila či se během ní projevil.

Kolektivní identita všech třech zkoumaných hnutí se formovala na základě přesvědčení o nemožnosti zvládnutí krize formální cestou, tj. skrze státní instituce. Zároveň možnost využít oficiální kanály pro artikulaci požadavků vyloučilo označení vůdčích politických a ekonomických představitelů za jednu z hlavních příčin nastalé krize. Subjektivně vykonstruované představy účastníků o dané realitě se váží především na silný pocit frustrace a rozhořčení, jenž tvoří základní prvky identity posuzovaných hnutí. Na základě těchto představ došlo uvnitř hnutí k vymezení příčin čili původců jejich rozhořčení a navrhnutí možných řešení. Požadavky hnutí vůči zavedenému společenskému systému jsme rozdělily do třech základních sfér – politické, ekonomické a sociální.

⁶⁴ viz. kapitola 2.2: Metoda výběru analyzovaných protestních hnutí (str. 21).

U posledních dvou jmenovaných oblastí jsme identifikovali přímou souvislost s ekonomickou krizí, tj. zde lze prokázat robustní vazbu mezi totožností pozorovaných hnutí a tématy, jež vzešla z ekonomické krize. Témata vůči nimž se hnutí vymezovala (tj. nezaměstnanost, vládní úsporná opatření, problematika bydlení, poskytování hypotéčních úvěrů), mají prokazatelný původ v ekonomické krizi. Politická sféra představuje nejkompexnější kategorii, jelikož zahrnuje učiněná politická rozhodnutí (např. přijaté zákony), které s krizí přímo souvisí, avšak spadají sem i témata institucionálního nastavení a fungování politického systému.

Ekonomická krize se v určitém ohledu stala katalyzátorem, jenž podmínil vznik hnutí a artikulaci požadavků, z nichž některé ovšem nereagují pouze na problémy spojené s touto krizí, jako v případě Hnutí Rozhořčených či DRY!. Ostré vymezení se těchto hnutí vůči stávajícímu politickému a stranickému systému (přerůstající v jejich odmítnutí) s ekonomickou krizí nemá přímou souvislost, jelikož se kritika netýkala pouze zvolené vládní strategie ve snaze čelit krizi, nýbrž fungování systému ve své podstatě. Došlo ke zpochybnění základních pilířů institucionálního uspořádání země. Domníváme se, že problémy spojené s touto sférou krize zviditelnily a vzniklá hnutí či iniciativy na ně poukázaly a identifikovaly v nich původce zásadních problémů španělské společnosti.

Španělsko patří mezi evropské země, které ekonomická krize zasáhla nejvíce (Guigni et al. 2016: 1; Burton 2016:136). Rok po vypuknutí krize se nezaměstnanost téměř zdvojnásobila a míra ekonomického růstu (HDP vyjádřeného v procentech) nabývala mínusové hodnoty (-4,1%), přičemž v letech bezprostředně přecházejících krizi byl zaznamenán stabilní ekonomický růst, dosahující v průměru 5,3% ročního přírůstku⁶⁵. Ztrátou zaměstnání se mnoho rodin dostalo do finančních potíží a nejedna z nich se potýkala s problémy spojenými se splácením hypotéčního úvěru. Nejvíce zasaženými oblastmi ekonomiky se staly trh s nemovitostmi a obor stavebnictví, jelikož dlouholetý systém umělého navyšování cen, ovlivněný především spekulací, byl ekonomickou krizí zničen. Zmíněný stav je

⁶⁵ Viz příloha č. 2: Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2006 – 2016 (str. 58).; příloha č. 4: Vývoj Hrubého domácího produktu (HDP) ve Španělsku v letech 2005 – 2016 (str. 59).

v odborné literatuře popisován jako prasknutí nemovitostní bubliny (Mañas 2009: 13; Montverde et al. 2015: 934; Rodríguez López 2014: 15).

Hospodářská krize ve Španělsku hluboce zasáhla nejen hlavní zdroje ekonomického růstu země, ale otřásla i jejím sociopolitickým nastavením. Ačkoli vliv každého sociálního hnutí s časem oslabuje, mnohdy tato hnutí po sobě zanechávají určitý odkaz, což se projevuje v proměně budoucího směřování společnosti (Tarrow 1997). Posuzovaná sociální hnutí zanechala ve španělské společnosti nesmazatelnou stopu, zaznamenali jsme přeměnu pocitu rozhořčení a frustrace v silnou kolektivní identitu. V současnosti aktivita Hnutí Rozhořčených mírně upadá, avšak přežívá právě jeho identita, symbol 15M. Ve španělské občanské společnosti vzrostl zájem o veřejné dění a celkově se zvýšilo povědomí o veřejných záležitostech. Pokud jde o perspektivu dalšího výzkumu, bude nepochybně zajímavé hlouběji analyzovat tyto změny v rámci vývoje sociopolitického nastavení této země.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Internetové zdroje

Centro de Investigaciones Sociológicas. <http://cis.es>

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2006. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2620_2639/2633/Es2633mar_A.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2007. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://datos.cis.es/pdf/Es2672mar_A.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2008. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=820 (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2009. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=9040 (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2010. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://datos.cis.es/pdf/Es2828mar_A.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2011a. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://datos.cis.es/pdf/Es2859mar_A.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2011b. Barómetro de Junio. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2900_2919/2905/Es2905.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2012. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2920_2939/2927/Es2927.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2013. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2960_2979/2976/Es2976.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2014. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/3000_3019/3011/es3011mar.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2015. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/3040_3059/3050/es3050mar.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2016. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/3120_3139/3124/Es3124mar.pdf (1. 6. 2017).

Centro de Investigaciones Sociológicas. 2017. Barómetro de Enero. Barcelona: CIS. Dostupné na: <http://www.aelpa.org/actualidad/201703/cis-enero-2017.pdf> (1. 6. 2017).

Constitución Española, vydáno 20. srpna 1992, reforma del artículo 13, apartado 2, de la Constitución Española. Dostupné na: http://www.congreso.es/public_oficiales/L4/CONG/BOCG/B/B_147-05.PDF.

Constitución Española, vydáno 27. září 2011, reforma del artículo 135 de la Constitución Española. Dostupné na: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2011-15210

Democracia Real YA! <http://www.democraciarealya.es>

Democracia Real Ya! 2011a. Manifiesto. Dostupné na: <http://www.democraciarealya.es/manifiesto-comun/>

Democracia Real YA! 2011b. Propuestas. Dostupné na: <http://www.democraciarealya.es/documento-transversal/>

Democracia Real YA! 2011c. Democracia 4.0. Dostupné na: <https://dryct40.wordpress.com/democracia-4-0/>

Democracia Real Ya! 2014. Mapa Conceptual. Dostupné na: <http://www.democraciarealya.es/blog/2016/05/07/5-anos-de-luchas-y-seguimos-a-las-plazas/> (4.3. 2017).

- Eurostat. 2016. *Real GDP growth rate – volume*. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1> (14.4. 2017).
- Expansión. 2017. *Evolución de la deuda pública 1980 – 2016*. Dostupné na: <http://www.datosmacro.com/deuda/espana> (20.3. 2017)
- Fundación Foessa. 2014. *VII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España*. Madrid: Fundación Foessa a Cáritas Española Editores. Dostupné na: http://www.foessa2014.es/informe/uploaded/descargas/VII_INFORME.pdf (25.3. 2017).
- Hernández Manuel, 2011. Interview s profesorem ekonomiky Manuelem Tovarem z Univerzity v Murcia. Murcia: květen 2011. Dostupné na: <http://edit.um.es/exclusion-social/la-crisis-economica-y-sus-consecuencias-sociales/> (7.5. 2017)
- Instituto Nacional de Estadística. 2017. Encuesta de población activa. Madrid: INE. Dostupné na: http://www.ine.es/prensa/epa_tabla.htm (20.5. 2017).
- Manifiesto 15-M. 2013. Dostupné na: <http://sanblas.tomalosbarrios.net/category/manifiesto15m/> (20.3. 2017).
- Ministerio del Interior. 2011. *Elecciones generales 2011*. Dostupné na: <http://elecciones.mir.es/resultadosgenerales2011/ini99v.htm>
- OECD. 2017. Real GDP forecast: Total, Anual growth rate (%). Dostupné na: <https://data.oecd.org/gdp/real-gdp-forecast.htm#indicator-chart>
- Plataforma de Afectados por la Hipoteca. <http://afectadosporlahipoteca.com/>
- PAH. 2017. Ley de vivienda de la PAH: 5 propuestas por el derecho a la vivienda y contra los desahucios. Dostupné na: http://las5delapah.com/wp-content/uploads/2017/03/textolegal_leyviviendaPAH_2017_v1.0.pdf (20. 4. 2017).
- Parties and Elections in Europe. <http://www.parties-and-elections.eu/>
- World Bank Group. <http://www.worldbank.org/>

Zákon č. 6/2012, vydaný 10. března 2012, de medidas urgentes de protección de deudores hipotecarios sin recursos. Dostupné na: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2012-3394>.

Zákon č. 27/2012, vydaný 16. listopadu 2012, de medidas urgentes para reforzar la protección a los deudores hipotecarios. Dostupné na: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2012-14115.

Zákon č. 1/2013, vydaný 15. května 2013, de medidas urgentes para reforzar la protección a los deudores hipotecarios, reestructuración de deuda y alquiler social . Dostupné na: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2013-5073>.

Zákon č. 24/2015, vydaný 29. července 2015, de medidas urgentes para afrontar la emergencia en el ámbito de la vivienda y la pobreza energética. Dostupné na: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2015-9725>.

Zákon č. 1/2017, vydaný 21. ledna 2017, de medidas urgentes de protección de consumidores en materia de cláusulas suelo. Dostupné na: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2017-653

Zákon č. 5/2017, vydaný 21. ledna 2017, por el que se modifica el Real Decreto-ley 6/2012, de 9 de marzo, de medidas urgentes de protección de deudores hipotecarios sin recursos, y la Ley 1/2013, de 14 de mayo, de medidas para reforzar la protección a los deudores hipotecarios, reestructuración de deuda y alquiler social. Dostupné na: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2017-2985.

Noviny a časopisy

Caballer, Neus. 2012. „A clase en pijama, en protesta por los recortes educativos de la Generalitat. *El País*, 7. února 2012. Dostupné na: http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/02/07/valencia/1328633448_460126.html (15.3. 2017).

Díez, Anabel. 2013. „Mareas ciudadanas de toda España protestan contra la política de Rajoy“. *El País*, 23. listopadu 2013. Dostupné na: http://politica.elpais.com/politica/2013/11/23/actualidad/1385206830_135867.html (15.3. 2017).

Herrera, Elena. 2011. „El 15-M lleva a la calle su demanda de una Ley Electoral justa“. *Público*, 8. prosince 2011. Dostupné na: <http://www.publico.es/espana/15-m-lleva-calle-demanda.html> (4.4. 2017).

Jiménez, Francisco. 2016. „La primera marcha en Málaga en protesta por la sanidad reúne a unas tres mil personas.“ *Ideal*, 28. listopadu 2016, 15.

Linde, Luis María. 2017. „El Banco de España en la crisis“. *El País*, 10. února 2017. Dostupné na: http://economia.elpais.com/economia/2017/02/09/actualidad/1486671538_959492.html (11.2.2017).

Manetto, Francesco. 2011. „¿ Qué quiere el movimiento 15-M?“. *El País*, 19. května 2011. Dostupné na: http://politica.elpais.com/politica/2011/05/19/actualidad/1305837713_243847.html (20. 3. 2017).

Parra, Andrea G. 2008. „El plan Bolonia revoluciona a los ingenieros informáticos.“ *Ideal*, 11. listopadu 2008. Dostupné na: <http://www.ideal.es/granada/20081111/granada/plan-bolonia-revoluciona-ingenieros-20081111.html> (15.3. 2017).

RTVE. 2017. „La educación pública vuelve a la huelga para exigir más inversión educativa y la derogación de la LOMCE“. 9. března 2017. Dostupné na: <http://www.rtve.es/noticias/20170309/educacion-publica-vuelve-huelga-para-exigir-mas-inversion-educativa-derogacion-lomce/1500800.shtml> (10.3. 2017).

Literatura

Antentas, Josep Maria. 2015. „Spain: The indignados rebellion of 2011 in perspective.“ *Labor History* 56, č. 2, 136 – 160. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/0023656X.2015.1029813>

Burton, Michael. 2016. *The Politics of austerity: a recent history*. London: Palgrave – Macmillan.

Castañeda, Ernesto. 2012. „The Indignados of Spain: a precedent to Occupy Wall Street. *Social Movements Studies* 11, č. 3-4, 309 – 319. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/14742837.2012.708830> (10.4. 2017).

Confederación Sindical de CCOO. 2016. *Cartografía de los recortes: el gasto público en España entre 2009 y 2014*. b.m.: Confederación Sindical de CCOO. Dostupné na:

<http://www.ccoo.es/cms.php?cd cms conte=125578&cd cms pag=12827 &cd cms elconmaster to=104&bus=1> (23. 4. 2017)

Coser, Lewis.1956. *The Function of social conflict*. Canada: Collier – Macmillan.

Della Porta, Donatella a Diani, Mario. 2006. *Social movements: an introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.

Díez García, Rubén. 2014. “Does the spanish 15M have an ideology? Issues of method and measurement. *Athenea Digital* 14, č. 3, 199 – 217.

Díez Rubén a Laraña Enrique. 2012a. „El aniversario de un movimiento internacional. Continuidad y poder de persuasión colectiva del 15-m.“ In: *Crisis y cambios en la sociedad contemporánea: comunicación y problemas sociales*. Eds. María Dolores Cáceres Zapatero a Antonio Lucas Marín. Madrid: Editorial Fragua, 205 – 229.

Díez Rubén a Laraña Enrique. 2012b. „Las raíces del movimiento 15M: Orden social e indignación moral. *Revista Española del Tercer Sector* 1, č. 20, 105-144.

Durkheim, Emile. 1997. *The Division of labour in society*. New York: Free Press.

Flesher Fominaya, Cristina a Cox, Laurence, eds. 2013. *Understanding european movements: New social movements, global justice struggles, anti-austerity protest*. London: Routledge.

Goodwin, Jeff a Jasper, James M, eds. 2015. *The Social movement reader: Cases and concepts*. Chichester: Blackwell Publishing.

Giugni, Marco a Grasso Maria. 2013. *Anti – austerity movements: Old wine in new vessels?* Příspěvek přednesený na konferenci: XXVII Meeting of Italian Political Science Asociacion (SISP), University of Florence 12.-14. září 2013. Dostupné na: <https://www.sisp.it/files/papers/2013/maria-grasso-and-marco-giugni-1725.pdf>

Giugni, Marco a Grasso Maria T. 2016. *Austerity and protest: Popular contention in times of economic crisis – The Mobilization series on social movements, protest, and culture*. London and New York: Routledge.

Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2010. *Politické strany: Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada Publishing

Heywood, Andrew. 2008. *Politické ideologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Chaves Giraldo, Pedro. 2012. „La movilización de los „indignados“: una explicación sociopolítica. *Paideia* 32, č. 94, 141 – 162.

Christiansen, Jonathan a kol. 2011. *Sociological reference guide: Theories of social movements*. Salem Press.

Johnston, Hank. 2014. *What is a social movement?* Cambridge: Polity Press.

Klandermans, Bert. 2007. *The Handbook of social movements across disciplines*. Springer Science + Business Media.

Kornetis, Kostis. 2014. „Is there a future in this past? Analyzing 15M's intricate relation to the Transición. *Journal of Spanish Cultural Studies* 15, č. 1-2, 83-98. Dostupné na:
<http://dx.doi.org/10.1080/14636204.2014.938432> (3. 5. 2017).

Le Bon, Gustave. 2006. *The Crowd: A Study of the popular mind*. New York: Cosimo.

Marx, Carl. 1992. *Capital*. London: Lawrence and Wishart.

Marx, Carl. 2001. *Manifiesto Comunista*. Madrid: Alianza Editorial.

Mazouch, Petr a Fischer, Jakub. 2010. Kdo je vlastně ekonomicky aktivní? Praha: b.n. Dostupné na:
http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Mazouch_Fischer.pdf
(17.4. 2017).

McAdam, Doug, Mc Carthy, John D., a Zald, Mayer N., eds 2004. *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures, and cultural framing*. Cambridge: Cambridge University Press.

McAdam, Doug, Tarrow, Sidney a Tilly, Charles. 2007. „Comparative perspectives on contentious politics.“ In: *Comparative politics: rationality, culture, and structure*. 2. přeprac. vyd. Eds. Mark Irwing Lichbach a Alan Zuckerman. Cambridge: Cambridge University Press, 260- 290.

Mill, John Stuart. 2008. *On Liberty and Utilitarianism*. New York: Bantam Dell.

Mir García, Jordi. 2016. *Movimientos sociales contruyendo democracia: 5 años de 15M*. Barcelona: El Viejo Topo.

Moghadam, Valentine M. 2009. *Globalization and social movements: islamism, feminism, and the Global Justice Movement*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.

Montverde, Arnau, Calleja – López, Antonio, Aguilera, et al. 2015. „Multitudinous identities: a qualitative and network analysis of the 15M collective identity“. *Information, Communication & Society* 18, č. 8. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/1369118X.2015.1043315> (6.5.2017).

Morris, Aldon a Herring, Cedric. 1987. „Theory and research in social movements: A Critical Review.“ *Annual Review of Political Science* 2, 1-78.

Morris Aldon. 2000. „Reflections on social movement theory: criticisms and proposals.“ *Contemporary Sociology*, 29, č. 3, 445 – 454.

Musílek, Petr. 2008. „Příčiny globální finanční krize a selhání regulace“. *Český finanční a účetní časopis* 3, č.4, 6-20.

Poma, Alice, Baudone, Marco a Gravante, Tommaso. 2015. “Más allá de la indignación: Una propuesta de análisis desde abajo del movimiento de los indignados.” *Espiral* 22, č. 63: 9-45.

Reinares, Fernando. 2014. *Matadlos, ¿Quién estuvo detrás del 11-M y por qué se atentó en España?* Barcelona: Galaxia Gutenberg.

Reniu Vilamala, Josep María, ed. 2012. *El sistema político español*. Barcelona: Hyugens.

Rodríguez López, Julio. 2014. *Crisis económica y cambios en el sistema financiero*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

Rueda, Lupicinio Íñiguez. 2003. „Movimientos sociales: conflicto, acción colectiva y cambio social“. In: *Psicología de la Acción Colectiva*. Ed. F. Vázquez. Barcelona: EDIUOC. 5-59.

Říhová, Blanka a kol. 2009. *Západoevropské politické systémy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica.

Sánchez Andrés, Antonio a Tomás Carpi, Juan Antonio. 2014. *Crisis y política económica en España: un análisis de la política económica actual*. Cizur Menor: Aranzadi.

Šubrt, Jiří. 2013. “Lewis A. Coser, sociolog, který “rehabilitoval” konflikt (Ke stému výročí narození významného amerického sociologa).” *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* 49, č. 5, 835 – 838.

Tarrow, Sidney. 1997. *El poder en movimiento: los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza Editorial.

Torrero Mañas, Antonio. 2010. *La crisis financiera y sus efectos sobre la economía españolas*. Working paper 13, Instituto universitario de análisis económico y social. Dostupné na:
<https://ideas.repec.org/p/uae/wpaper/1310.html>

Touraine, Alain. 1985. An Introduction to the study of social movements. *Social Research*, 52, 4: 749 – 787.

Tilly, Charles. 1978. *From mobilization to revolution*. California: McGraw – Hill.

Travaglino, Giovanni A. 2014. „Social sciences and social movements: The Theoretical context.“ *Contemporary Social Science* 9, č. 1, 1-14. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/21582041.2013.851406> (23.4. 2017).

Turner, Brian S. 2006. *Cambridge dictionary*. Cambridge University Press.

Ullán de la Rosa, Francisco Javier. 2016. *Teorías sociológicas de los movimientos sociales*. Fuencarral, Madrid: Los Libros de la Catarata.

Velasco, Pilar. 2011. *No Nos Representan: El Manifiesto de los indignados en 25 propuestas*. Madrid: Ediciones Planeta Madrid.

Weber, Max. 1997. *The Theory of social and economic organization*. New York: Free press.

Weber, Klaus a King, Brayden. 2013. „Social movement theory & organization studies.“ In: *Oxford Handbook of Sociology, Social Theory and Organization Studies*. Eds. Adler Paul, du Gay Paul, Morgan Glenn a Reed Mike. Oxford: Oxford University Press, 487 – 509.

Wilkinson, Paul. 1971. *Social movement*. London: Pall Mall Press.

Znebejánek, František. 1997. *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Zirakzadeh, Cyrus Ernesto. 2006. *Social movements in politics. A Comparative study*. New York: Palgrave Macmillan.

Žižek, Slavoj. 2012. *The Year of dreaming dangerously*. London: Verso.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Heterogenita idejí Hnutí Rozhořčených (str. 57).

Příloha č. 2: Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2006 – 2016 (str. 58).

Příloha č. 3: Vývoj Hrubého národního produktu (HNP) v USA v letech 2000 – 2016 (str. 58).

Příloha č. 4: Vývoj Hrubého domácího produktu (HDP) ve Španělsku v letech 2005 – 2016 (str. 59).

Příloha č. 5: Vývoj výše španělského státního dluhu 2006 – 2016 v mld EUR (€) (str. 59).

Příloha č. 6: Hodnocení ekonomické situace země v letech 2006 – 2017 (str. 60).

Příloha č. 7: Hodnocení politické situace země v letech 2006 – 2017 (str. 60).

Příloha č. 8: Přehled hlavních problémů španělské společnosti dle průzkumů CIS v letech 2006 – 2017 (str. 61).

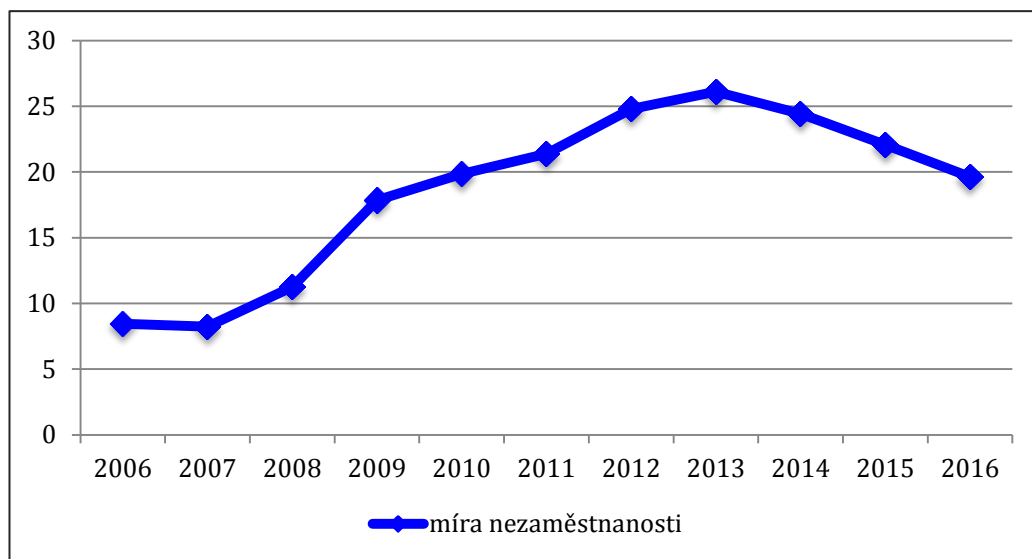
Příloha č. 1: Heterogenita idejí Hnutí Rozhořčených



Zdroj: Democracia Real Ya! 2014. Dostupné na:

<http://www.democraciarealya.es/blog/2016/05/07/5-anos-de-luchas-y-seguimos-a-las-plazas/>

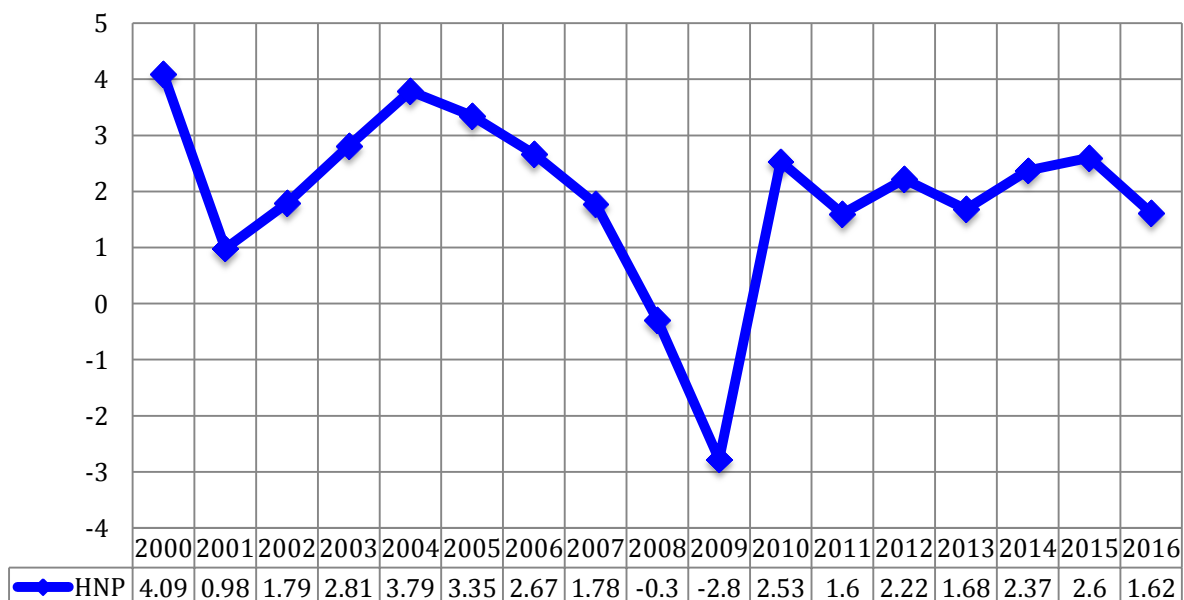
Příloha č. 2: Vývoj míry nezaměstnanosti ve Španělsku v letech 2006 - 2016



Zdroj: Instituto de Población Activa. 2017. Dostupné na: http://www.ine.es/prensa/epa_tabla.htm.

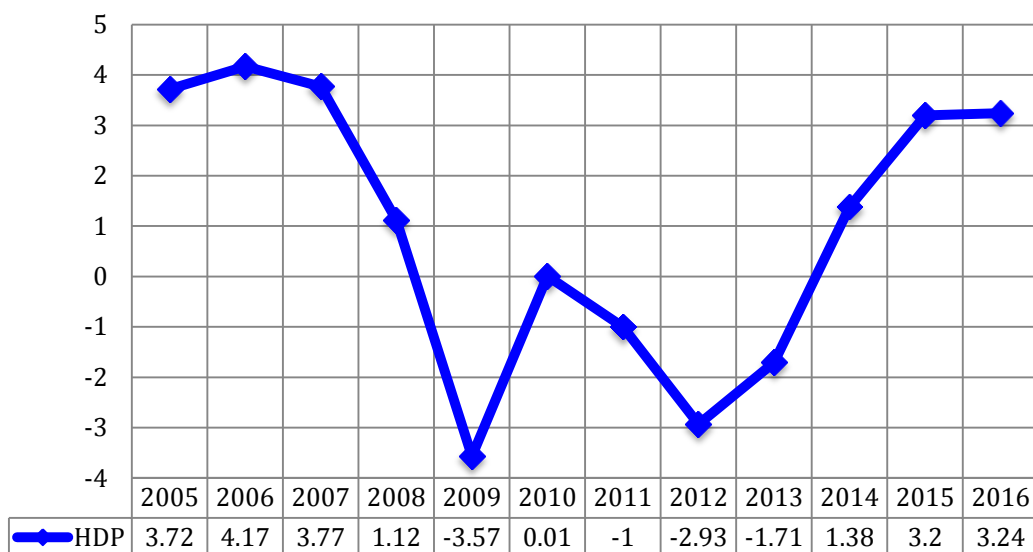
V grafu je využit vlastní výpočet hodnoty průměrné roční nezaměstnanosti.

Příloha č. 3: Vývoj Hrubého národního produktu (HNP) v USA v letech 2000 – 2016



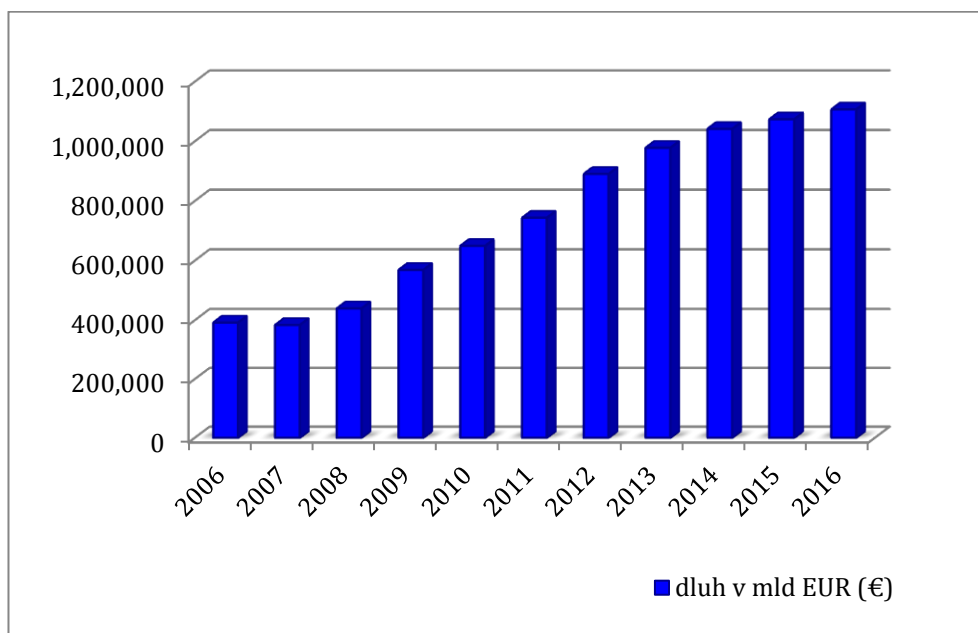
Zdroj: OECD. 2017. Real GDP forecast: Total, Annual growth rate (%). Dostupné na: <https://data.oecd.org/gdp/real-gdp-forecast.htm#indicator-chart>

Příloha č. 4: Vývoj Hrubého domácího produktu (HDP) ve Španělsku v letech 2005 – 2016.



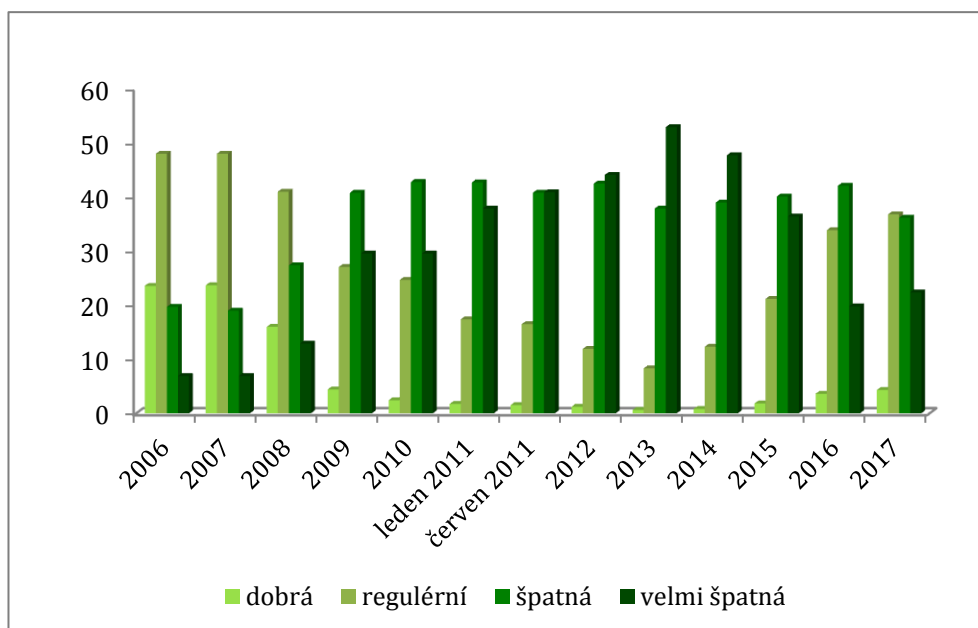
Zdroj: OECD. 2017. Real GDP forecast: Total, Annual growth rate (%). Dostupné na: <https://data.oecd.org/gdp/real-gdp-forecast.htm#indicator-chart>

Příloha č. 5: Vývoj výše španělského státního dluhu v letech 2006 – 2016 v mld EUR (€)



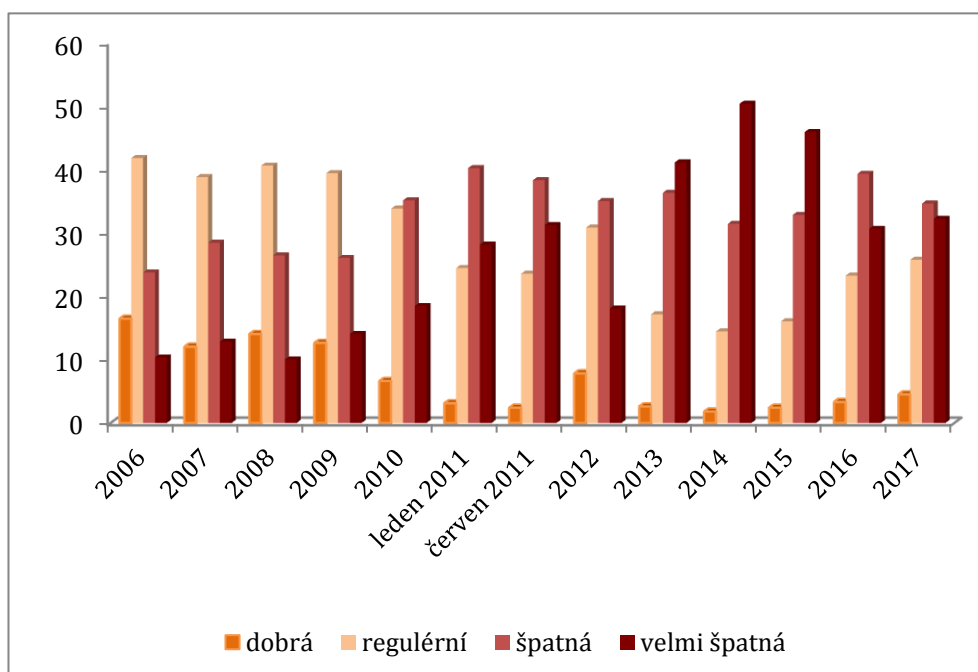
Zdroj: Evolución de la deuda pública. 1980 – 2016. Dostupné na: <http://www.datosmacro.com/deuda/espana>

Příloha č. 6: Hodnocení ekonomické situace země v letech 2006 - 2017



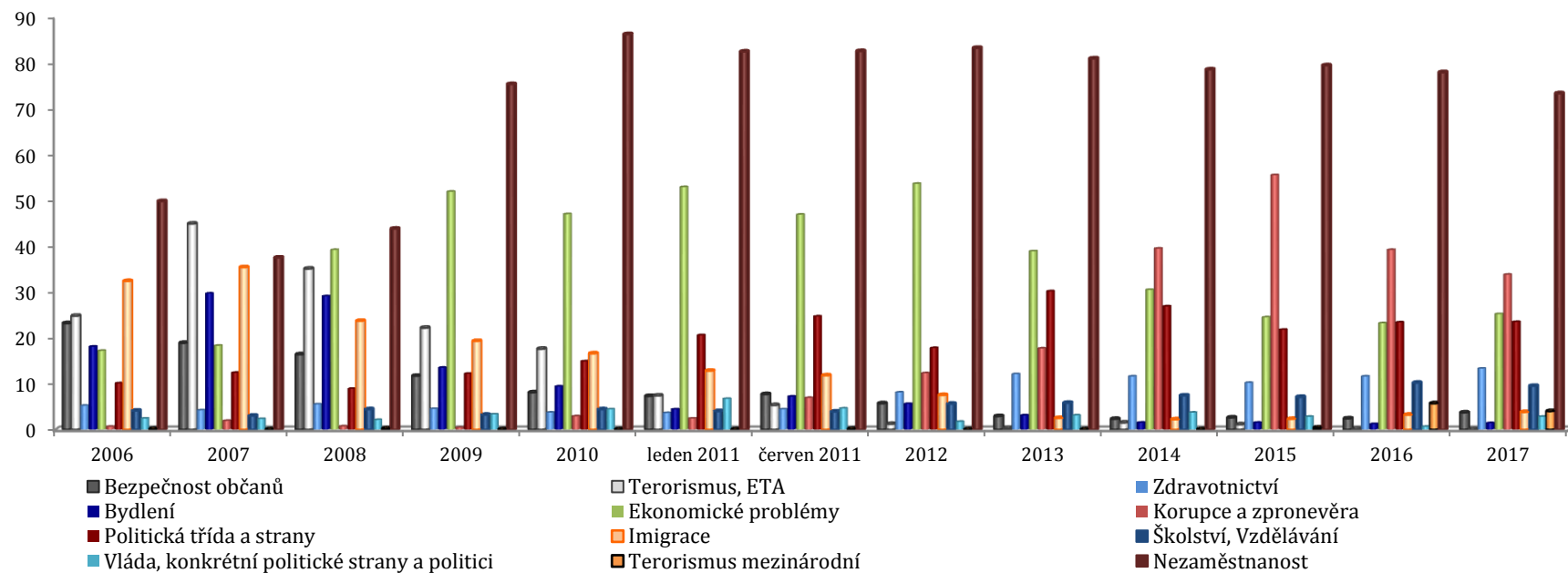
Zdroj: Barómetro CIS leden 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, a červen 2011.

Příloha č. 7: Hodnocení politické situace země v letech 2006 - 2017



Zdroj: Barómetro CIS z leden 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, a červen 2011.

Příloha č. 8: Přehled hlavních problémů španělské společnosti dle průzkumů CIS v letech 2006 – 2017



Zdroj: Barómetro CIS leden 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, a červen 2011.

Pozn. Účastníci průzkumů měli možnost v této otázce zvolit dvě až tři možnosti.